KS. SŁAWOMIR ROPIAK

Studia Warmińskie
XXIX (1992)

KATOLICKIE ŚPIEWNIKI POLSKIE DRUKOWANE DLA DIECEZJI WARMIŃSKIEJ W LATACH 1856–1924

T r e ś ć: Wstęp. — I. Śpiewniki w diecezji warmińskiej przed rokiem 1856. — II. *Wybór pieśni nocący tajemnicę...* Olsztyn 1858. Druk. Harich. — III. *Zbiór pieśni nabożnych:* 1. I wydanie z 1856 r. 2. II wydanie z 1866 r. 3. III wydanie z 1885 r. 4. IV wydanie z 1900 r. 5. V wydanie z 1914 r. 6. VI wydanie z 1922 r. — IV. *Katolicki Kancyonał* ks. Barczewskiego z 1898 r. — V. *Melodie* Józefa Klatta z 1924 r. Zakończenie. Tabela 1 i 2. — Zusammenfassung.

WSTĘP

W II poł. XIX w. i na początku XX w. dla wiernych diecezji warmińskiej drukowano śpiewniki w języku niemieckim i polskim. O niektórych śpiewnikach polskich pisał bp dr Jan Obłąk[1]. W swoich publikacjach podkreślał znaczenie polskiej pieśni w życiu religijnym ludności warmińskiej. Nie zajmował się jednak szczegółowo samym repertuarem pieśniowym. Również krótkie wzmianki o śpiewnikach w *Warmińskich Wiadomościach Diecezjalnych* z 1955 r. nie poruszają problemu repertuaru[2].

S.I. Krause zapoczątkowała badania nad polskimi pieśniami warmińskimi w XIX wieku[3]. Dotychczas brakuje jednak wyczerpującego opracowania religijnej twórczości muzycznej ludności warmińskiej.

Przedmiotem niniejszej pracy są drukowane polskie śpiewniki katolickie, wydawane dla wiernych diecezji warmińskiej w latach 1856–1924.

Ramy czasowe wyznaczają nam daty ukazania się drukiem pierwszego wydania śpiewnika diecezjalnego w języku polskim oraz ostatniego przed II wojną światową.

Podstawą źródłową opracowania są drukowane pieśni bez nut i jedno opracowanie organowe. Nie udało się nam odnaleźć wszystkich śpiewników, o których wiemy, że były drukowane dla wiernych diecezji warmińskiej.

---

[1] J. O b ł ą k, Stosunek niemieckich władz kościelnych do ludności polskiej w diecezji warmińskiej w latach 1800–1870, Lublin 1960; T e n ż e, Sprawa polska ludności katolickiej na terenie diecezji warmińskiej w latach 1870–1914, *Nasza Przeszłość* 18 (1963), s. 35–138.

[2] Bibliografia. Śpiewnik dla Warmii i Mazur. *WWD*3 (1955), s. 26–28; W. H i p s z, Z pieśnią przed tron Boży — Śpiewajmy Panu, *WWD* 4 (1946), s. 31–32.

[3] Zob. I. K r a u s e, Regionalność melodii polskich pieśni religijnych na Warmii w I połowie XIX wieku, Lublin 1973 (mps pracy magisterskiej KUL); T e n ż e, Pieśni maryjne w diecezji warmińskiej w XIX w. (W aspekcie muzykologicznym), *Studia Warmińskie* 14 (1977), s. 387–418.

W niniejszym opracowaniu nie będziemy zajmowali się — chyba że dla celów porównawczych — niemieckimi śpiewnikami.

W tytule zostało użyte określenie „śpiewniki katolickie", by w ten sposób odróżnić je od polskich kancjonałów luterańskich, funkcjonujących wśród protestanckiej ludności mieszkającej na rozległych terenach diecezji warmińskiej. Kancjonały te bowiem zawierały odmienny repertuar pieśniowy.

Badany materiał został ujęty w następujących zagadnieniach: na początku zostaną omówione śpiewniki funkcjonujące w diecezji warmińskiej przed rokiem 1856, następnie omówimy poszczególne śpiewniki, które zachowały się do naszych czasów, podamy krótką historię ich powstania, dokonamy opisu znanych nam egzemplarzy, zamieścimy układ i zawartość śpiewników. Dokonamy też porównań z innymi ówczesnymi śpiewnikami polskimi i niemieckimi, aby odszukać pokrewieństwo czy też podobieństwo lub różnicę.

I. ŚPIEWNIKI W DIECEZJI WARMIŃSKIEJ PRZED ROKIEM 1856

W pierwszej połowie XIX w., a więc w okresie bezpośrednio poprzedzającym powstanie pierwszego oficjalnego śpiewnika warmińskiego, polscy katolicy korzystali z różnych śpiewników, które znane są nam tylko z przekazów. Niestety, żaden z nich nie zachował się do naszych czasów, tak że niewiele o nich wiemy. Biskup Jan Obłąk, powołując się na wykazy pieśni zawarte w *Die Einführung eines deutschen Kirchengesangbuches 1827 – 55,1* wymienia następujące śpiewniki: *Zbiór pieśni nabożnych, Xiążka Bertuńska o Opatrzności Boskey, Kantyczka (lepsza od innych) za pozwoleniem zwierzchności w Królewcu drukowana*[4].

Wł. Chojnacki do tych śpiewników w swoim wykazie dodaje druki pieśni wydane przede wszystkim w drukarni Haricha[5].

Papież Pius VII bullą *De salute animarum* z 16 lipca 1821 r. przyłączył Powiśle do diecezji warmińskiej[6]. Na terenie Powiśla chętnie korzystano ze śpiewników używanych w diecezji pelplińskiej. Oprócz tego w Kwidzynie aktywnie działała Królewska Zachodnio-Pruska Drukarnia Nadworna Kantera[7].

W latach 1850–1864 oficyna kwidzyńska wydrukowała aż 21 różnych zbiorów polskich pieśni[8].

---

[4] J. Obłąk, jw., s. 125.

[5] W. Chojnacki, Uzupełnienie do wykazu polskich druków na Warmii ks. Jana Obłąka, *KMW* 1 (1958), s. 91–93.

[6] E.M. Wermter, Geschichte der Diözese und des Hochstifts Ermland. Ein Überblick, Osnabrück 1977, s. 10.

[7] A. Lemański, Drukarnia Kanterów w Kwidzynie i jej wydawnictwa w języku polskim, w: Kwidzyn, (pr. zb. pod red. M. Lipowskiej), Olsztyn 1982, s. 115–128. Cenną edycją tej drukarni był modlitewnik maryjny dla kobiet „Officium codzienne z różnemi nabożeństwami ku większej czci Boga i Matki jego niepokalanie poczętej, także świętych Patronów krótko zebrane a dla wygody Chrześcijańskiej z różnemy przydatkami odnowione". Wydane około 1831 r.

[8] Wykaz tych druków podany jest w: A. Lemański, Bibliografia (śpiewników i druków ulotnych wydanych w Kwidzynie), *KMW* 1–4 (1964), s. 273. Księgarnia Kantera wydawała też modlitewniki protestanckie, między innymi „Nowo wydany Kancyonał Pruski zawierający w sobie wybór pieśni starych i nowych w ziemi Pruskiey i Brandenburskiey zwyczaynych, z sentencyą albo

W odległym Piszu działało wydawnictwo Antoniego Gąsiorowskiego. Znane są nam także tytuły tylko niektórych pieśni funkcjonujących na Mazurach, wydane drukiem i nakładem Gąsiorowskiego w latach 1858 i 1859. Wskazuje to na ciągle żywą tradycję polskich śpiewów i pozwala przypuszczać, że wcześniej także były drukowane podobne teksty[9].

W 1827 roku biskup warmiński Józef von Hohenzollern podjął pierwszą próbę wydania śpiewnika diecezjalnego w języku polskim[10]. Na jego życzenie Mateusz Grunenberg, nauczyciel i organista w Barczewku, który opracował już do druku wiele polskich podręczników i śpiewników dla szkół, przystąpił do realizacji tego przedsięwzięcia[11]. Przedstawił biskupowi swój rękopis śpiewnika kościelnego pod tytułem: *Zbiór nabożnych pieśni katolickich do publicznego i prywatnego nabożeństwa zastosowany, z wyborem modlitw dla ludzi dorosłych.* Biskup ten śpiewnik zatwierdził do druku 20 października 1834 r. Grunenberg spotkał się z bardzo dużymi trudnościami przy znalezieniu odpowiedniego wydawcy i zbiór ten nigdy nie ukazał się drukiem[12].

Karol Ludwik Rautenberg w Morągu od 1828 roku prowadził działalność wydawniczą[13]. Ks. J. Obłąk mylnie przypuszczał, że *Zbiór nabożnych pieśni dla katolików do użytku kościelnego i domowego,* wydany w Morągu w latach między 1844 a 1855, może być śpiewnikiem Grunenberga. Jednocześnie znany jest nam tylko z tytułu drugi kancjonał wydany przez Rautenberga przed rokiem 1860 — *Zbiorek pieśni mszalnych i nieszpornych dla Diecezji Warmińskiej.* Dowodzi to, że Rautenberg mógł wydawać inne śpiewniki, cieszące się większym powodzeniem i nie był zainteresowany zbiorem Grunenberga. W 1844 r. Józef Ambroży Geritz (1842–1867) wstrzymał pozwolenie na druk polskiego śpiewnika aż do ukazania się drukiem śpiewnika niemieckiego. Dopiero, według niego, miał być ułożony śpiewnik polski. Powyższy fakt pozwala nam stwierdzić, że oba śpiewniki wydane przez Rautenberga nie powstały z inicjatywy biskupa warmińskiego[14].

Uogólniając sytuację w diecezji warmińskiej, można stwierdzić, że w pierwszej połowie XIX wieku istniały różne śpiewniki i druki ulotne z pieśniami religijnymi w języku polskim, którymi posługiwali się wierni. Odległe od siebie ośrodki drukarskie na Warmii, Mazurach i Powiślu wydawały różniące się między sobą kancjonały. Odmienny układ i repertuar tych śpiewników utrudniał korzystanie z nich podczas nabożeństw. Żywiołowe powstawanie śpiewników na terenach, gdzie mieszkali także protestanci, domagało się teologicznej oceny. Wydanie

wierszem Pisma świętego nad każdą pieśnią z gorliwymi modlitwami... Kwidzyn po 1813". Zob. S. Szostakowski, Polityka germanizacyjna państwa pruskiego i walka o język polski do 1870 r. w: Warmia i Mazury, (praca zb. pod red. B. Łukaszewicza), Olsztyn 1985, s. 367.

[9] W. Chojnacki, jw., s. 91–92.

[10] J. Obłąk, jw., s. 125.

[11] T. Oracki, Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla, Warszawa 1983, s. 123.

[12] Por. I. Krause, jw., s. 41; Rękopis śpiewnika Grunenberga szczegółowo opracowano. Zob. Z. Rondomańska. Rękopis śpiewnika warmińskiego Mateusza Grunenberga, Gdańsk 1981 (Nadbitka. Zeszyty Naukowe XX), s. 90; Tenże, Mateusz Grunenberg i jego zbiór pieśni kościelnych, w: Muzyka na Warmii i Mazurach. Materiały z sesji naukowych 1983–1985. Red. J. Boehm, Olsztyn, s. 31.

[13] W. Chojnacki, Sto lat olsztyńskich wydawnictw w języku polskim (1844–1945), w: Szkice olsztyńskie, (praca zbiorowa pod red. J. Jasińskiego), Olsztyn 1967, s. 177.

[14] Por. J. Obłąk, jw., s. 127.

fachowego kancjonału, obowiązującego na terenie całej rozległej diecezji było pragnieniem zarówno gorliwych duszpasterzy jak i ludności polskiej lubiącej śpiew.

II. *WYBÓR PIEŚNI NOCĄCY TAJEMNICĘ* [...]. OLSZTYN 1858. DRUK. HARICH

Karl Heinrich Harich, drukarz i wydawca, pierwszą swoją drukarnię otworzył w 1831 r. w Morągu[15]. W połowie XIX wieku uruchomił jeszcze drukarnie w Olsztynku, Lidzbarku Warmińskim i Olsztynie. Aż do swojej śmierci w 1855 r. był najważniejszym wydawcą na terenie diecezji warmińskiej[16].

Przez Haricha kilkanaście razy była przedrukowywana pieśń pokutna księdza Franciszka Kwaśniewskiego *Życie jak błogosławione, komu grzechy odpuszczone,* która jest tłumaczeniem niemieckiej pieśni *Seelig himmlisch ist das Leben*[17].

Drukiem Haricha w Olsztynie ukazały się też pieśni dla członków bractwa wstrzemięźliwości autorstwa księdza Walentego Tolsdorfa. Pierwsza z nich z 1844 r. napisana została na melodię *Jeszcze Polska nie zginęła,* natomiast druga w 1849, na „osobną nutę"[18].

Harich umiał dostrzec zapotrzebowanie rynku i dlatego jego wydawnictwo cieszyło się popularnością. W 1853 r. w Morągu i Lidzbarku wydrukował śpiewnik i modlitewnik nie znanego nam autora. Był to *Zbiór pieśni nabożnych podczas Mszy św. i nabożeństwo nieszporowe.* Morąg i Lidzbark. b.r. Druk Harich. 16°, s. 66"[19].

Od 1855 r. przedsiębiorstwo Karola Henryka Haricha przejął jego syn Artur Harich. Przez kilkanaście lat kontynuował działalność ojca, ograniczając się głównie do wznowień druków uprzednio wydanych[20].

Prawdopodobnie między 1855 a 1860 rokiem powtórnie wydrukował *Zbiór pieśni nabożnych podczas Mszy świętej, przytym przygotowania, intencja i modlitwy podczas Mszy św. i nabożeństwo nieszporowe.* Trzecie wydanie tego śpiewnika ukazało się w 1861 lub 1862 r. Kancjonał ten był nieco poszerzony i nosił tytuł: *Zbiór pieśni nabożnych podczas Mszy świętej i nieszporów i innych pieśni w Diecezji Warmińskiej używanych.* Wyd. 3. poprawione i znacznie pomnożone. Olsztyn b.r. Nakł. i druk. A. Harich. 16° s. 200[21].

---

[15] W. Chojnacki, Sto lat, jw., s. 178.

[16] T. Oracki, Rozmówiłbym kamień... Z dziejów literatury ludowej oraz piśmiennictwa regionalnego Warmii i Mazur w XIX i XX w, Warszawa 1976, s. 275; Zob. J.J. Ossowski, Przyczynek do literatury mazurskiej, Poznań 1882, s. 24–26, w: Mazury i Warmia 1800–1870. Wybór źródeł. Opr. Wł. Chojnacki, Wrocław 1959, s. 259; M. Sukertowa-Biedrawina, Przyczynek do końcowego okresu Wiosny Ludów na Mazurach, *KMW* 1–4 (1959), s. 57.

[17] W. Chojnacki, Uzupełnienie, jw., s. 91.

[18] Tamże, s. 92 (nie ma podanych incipitów pieśni).

[19] J. Obłąk, Wykaz polskich druków na Warmii za lata 1800–1939 (dokończenie), *KMW* 1 (1957), s. 121.

[20] W. Chojnacki, Sto lat, jw., s. 178.

[21] Por. J. Obłąk, Wykaz polskich, jw., s. 121; T. Oracki, Rozmówiłbym kamień, jw., s. 276; B. Bielawska, Polska pieśń mszalna do 1914 r., w: Studia z dziejów liturgii w Polsce, T. III, Lublin 1980, s. 152.

Od 1856 r. obowiązywał w diecezji śpiewnik diecezjalny opracowany przez Krynę. Dlatego wiadomość o używaniu zbioru wydanego przez Haricha wywołała u biskupa Geritza zdumienie. Wprawdzie nie udzielił aprobaty na używanie go w parafiach, ale nakazał uwzględnić repertuar zbioru wydanego przez Haricha przy redagowaniu drugiego wydania śpiewnika diecezjalnego[22].

Ks. J. Obłąk, powołując się na znaną mu korespondencję Haricha z 1867 r., wymienia jeszcze inne śpiewniki, jakie ten wydał drukiem. Są to: *Wybór pieśni, Wybór osobliwych pieśni, Gorzkie żale* i *Wyborek pieśni*[23].

Z tych wszystkich, tak licznie drukowanych śpiewników przez drukarnię Haricha (zarówno ojca jak i syna) zachował się tylko jeden egzemplarz. Jest nim *Wybór pieśni/nocący tajemnicę/Chrystusa/Pana,/ i Nayświętszey/Matki/Jego/ i niektorych świętych/opieków/głoszący./ W Olsztynie i Olsztynku (drukowana i do nabycia w drukarni Haricha), 1858*[24].

Kancjonał został opracowany anonimowo. Posiada format 11,5×18 cm i zawiera 128 stron numerowanych od początku wraz ze stroną tytułową. Wydanie od strony edytorskiej jest mało staranne, zawiera bardzo dużo błędów językowych, a papier ma pożółkły i słabej jakości.

Karta tytułowa jest ozdobna. Zastosowano 8 rodzajów czcionki drukarskiej. Długi tytuł oddzielony jest od miejsca i roku wydania poziomym ornamentem. Cała karta mieści się w ozdobnym obramowaniu. Po drugiej stronie karty tytułowej, zamiast *imprimatur* władzy kościelnej umieszczono rycinę Najświętszej Maryi Panny z Dzieciątkiem Jezus na ręku.

Cały śpiewnik zawiera 95 pieśni nie numerowanych bez nut, dość chaotycznie wymieszanych ze sobą, bez żadnego podziału. Niemal każda pieśń poprzedzona jest krótkim komentarzem lub tytułem mówiącym o jej treści. Autor tego kancjonału, poza pojedynczymi wyjątkami, nie podał pochodzenia poszczególnych pieśni. Taki sposób postępowania był zresztą zgodny z ówczesnym zwyczajem panującym przy wydawaniu polskich śpiewników[25].

Ogólnie cały śpiewnik sprawia wrażenie wydania mało fachowego, o repertuarze dość przypadkowym pochodzenia ludowego. Najliczniej występują w nim pieśni do Pana Jezusa z dominującym tematem pasyjnym (19), do Matki Boskiej (20) oraz pieśni o świętych Pańskich (18), co stanowi ok. 2/3 całości repertuaru. Resztę stanowią pieśni katechizmowe i przygodne. W repertuarze wyboru pieśni nie ma natomiast śpiewów łacińskich. Kancjonał nie nadawał się do liturgii, gdyż w ogóle brakuje w nim pieśni mszalnych, psalmów czy innych nabożeństw, jakie znajdują się zwykle w śpiewnikach kościelnych. Mógł być natomiast wykorzystywany w domu i podczas różnych pielgrzymek, bardzo popularnych w diecezji warmińskiej[26].

---

[22] J. Obłąk, Stosunek niemieckich, jw., s. 129; Poszukiwania trzykrotnie wydawanego przez Haricha „Zbioru pieśni nabożnych..." nie dały rezultatu. Obecnie ani Biblioteka Seminarium Duchownego w Olsztynie, ani Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu nie posiadają go. Ostatnia notatka o tym śpiewniku pochodzi z 1960 r.

[23] Tamże, s. 129.

[24] Egzemplarz posiada BWSD „Hosianum" Sygn. IV F-787.

[25] Por. E. Poloczek, Polskie śpiewniki katolickie na Śląsku Cieszyńskim w latach 1857–1925. Studium źródłoznawcze, Lublin 1987, s. 43 (mps pracy doktorskiej KUL);

[26] Zob. M. Otap, Szkoła muzyczna w Świętej Lipce 1722–1909 (studium muzykologiczne),

Na przedostatniej stronie śpiewnika znajdują się dwie modlitwy: o pogodę i o deszcz. Całość zakończona dedykacją grubym, dużym drukiem: „Na większa BOGA w Troycy Jedynego/chwalę i Nayświętszey Maryi Panny/Świętych Pańskich Honor./KONIEC.".

Ostatnia strona podaje alfabetyczny spis wszystkich pieśni znajdujących się w śpiewniku. Charakterystyczne jest, że autor śpiewnika w tym rejestrze pieśni nie umieścił *Przypadku* modlitw o pogodę i o deszcz[27].

Podsumowując opis śpiewnika, można stwierdzić, że autorem tego zbioru pieśni była osoba mało wykształcona, słabo władająca poprawnym językiem polskim, jak również nie znająca się na liturgii.

Omawiany przez nas śpiewnik nie był spokrewniony z diecezjalnym śpiewnikiem w języku polskim, a tym bardziej w języku niemieckim.

III. *ZBIÓR PIEŚNI NABOŻNYCH*

Przez ogólną nazwę *Zbiór pieśni nabożnych* rozumiemy sześć kolejnych wydań śpiewnika diecezjalnego w języku polskim w latach: 1856, 1866, 1885, 1900, 1914 oraz 1922. Ponieważ wydania te różnią się między sobą, omówimy je osobno, zwracając uwagę na podobieństwa i różnice. Dopiero potem dokonamy porównania ze śpiewnikami pelplińskim i niemieckim, szukając wzajemnych wpływów i podobieństw.

1. Pierwsze wydanie z 1856 r.

Pierwszy drukowany polski śpiewnik opracował nauczyciel w Białogórze Michał Kryna. Po ukazaniu się drukiem diecezjalnego śpiewnika w języku niemieckim bp Geritz 14.04.1855 r. udzielił aprobaty na druk polskiego zbioru.

W Sztumie w 1856 roku nakładem Wernera ukazał się *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików do nabożeństwa kościelnego i domowego.* Za pozwoleniem zwirzchności (!) duchownej wydany. Sztum 1856. Druk. i nakł. Julian Werner. 16° s. X, 322[28].

Egzemplarz tego wydania zaginął. Zachował się natomiast jego opis dokonany przez ks. Jana Obłąka. Na podstawie tego przekazu wiemy, że śpiewnik był bez nut i liczył poza pięciokartkowym wstępem 316 stron. Zawierał teksty 282 pieśni[29].

Znana jest nam również przedmowa Michała Kryny do tego śpiewnika. Została bowiem przedrukowana w drugim wydaniu w 1866 roku. Autor w swoim

---

Lublin 1981 (mps pracy magisterskiej KUL), s. 50, 54; M. Stefański, Typy pielgrzymki a religijność katolików, Studium socjologiczne na przykładzie uczestników pielgrzymek i *łosier* do Gietrzwałdu, Lublin 1980 (mps pracy magisterskiej KUL), s. 15.

[27] Incipit jego brzmi: „Wzdychamy sercem ubogie sieroty". Równa ilość sylab w wierszach (po 11), rym typu aabb oraz zakończenie aklamacją wskazują, że ta modlitwa mogła być śpiewana.

[28] J. Obłąk, jw., s. 123.

[29] Tenże, Stosunek niemieckich, jw., s. 128.

wprowadzeniu dał bogate teologiczne pouczenie, jak ważny jest śpiew w życiu chrześcijańskim. Powołał się na cytaty z Pisma Świętego i wypowiedzi Ojców Kościoła. Wykazał przydatność podręcznego polskiego śpiewnika, zawierającego pieśni śpiewane w kościele i w domu. Zwrócił też uwagę, że obecny śpiewnik zawiera pieśni zgodne z wiarą katolicką[30].

Na podstawie opisu Obląka prawdopodobnie układ śpiewnika wyglądałby następująco:[31]

Część pierwsza
I. Pieśni poranne
II. Pieśni mszalne „w liczbie 9"
III. Nieszpory
IV. Pieśni z okazji ślubu
V. Pieśni pogrzebowe
VI. Litanie
VII. Suplikacje

Część druga
I. Pieśni adwentowe
II. Kolędy
III. Pieśni na 40-godzinne nabożeństwo
IV. Pieśni pasyjne
V. Pieśni wielkanocne
VI. Pieśni na dni krzyżowe
VII. Pieśni ku czci Wniebowstąpienia Pana Jezusa
VIII. Pieśni na Zesłanie Ducha Świętego
IX. Pieśni do Trójcy Przenajświętszej
X. Pieśni na Boże Ciało.

Część trzecia
I. Pieśni do Pana Jezusa
II. Pieśni do Serca Jezusowego
III. Pieśni do Matki Boskiej
IV. Pieśni do świętych
V. Pieśni przygodne.

Ks. J. Obląk wymienia jeszcze liturgiczne śpiewy w języku łacińskim *Asperges me, Te Deum, Vexilla Regis, Cum Rex gloriae, Veni Creator, Pangue lingua, Lauda Sion* i inne.

Zwraca uwagę na bogaty wybór pieśni przygodnych: o Opatrzności Bożej, o wielkości Boga, o wierze, o nadziei, o miłości Boga i bliźniego, o cierpliwości chrześcijańskiej, o powinnościach katolickich, o marności świata, o sporze diabła z aniołem o duszę grzesznika, podczas pracy w polu, w czasie podróży, podczas wojny, przy śmierci.

Obląk nadmienia też, że Kryna przy niektórych pieśniach podał wskazówkę, według jakich melodii mają być śpiewane[32].

[30] Zob. Zbiór pieśni nabożnych, wyd. 2, Sztum 1866, s. III–XI.

[31] Znany jest nam również drugi opis tego śpiewnika, lecz jest mniej dokładny. Zob. Historia Kościoła w Polsce, T. II, cz. 1, 1764–1918.

[32] Por. J. O b ł ą k, Stosunek niemieckich, jw., s. 128.

2. Drugie wydanie z 1866 r.

Powszecha krytyka I wydania zbioru Kryny sprawiła, że bp Geritz 15.04.1858 r. powierzył opracowanie melodii do śpiewnika Cierskiemu — organiście w Wielkiej Purdzie. Miał on dobrać melodie ze śpiewników Behrenda z Grudziądza, Nachbara z Opola i Klonowskiego z Poznania. Ostatecznie próba ta się nie powiodła[33].

Ponownego opracowania śpiewnika warmińskiego podjął się na prośbę biskupa ksiądz Franciszek Kręcki, dziekan sztumski[34]. Zestawił obok siebie wycięte karty z dwóch zbiorów Kryny i *Zbioru pieśni nabożnych podczas Mszy świętej...* wyd. 3. Olsztyn. Nakł. i druk. A. Harich. Karty te oprawił u introligatora oraz dołączył do nich w rękopisie inne pieśni, których te śpiewniki nie zawierały. Po wielu cenzurach 13 grudnia 1865 r. biskup udzielił aprobaty kościelnej i z jego upoważnienia ksiądz Kręcki zawarł kontrakt z wdową po zmarłym drukarzu Juliuszu Wernerze na druk 3000 egzemplarzy śpiewnika. Pod koniec 1866 r. ukazał się drukiem *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików*. Biskup Geritz wydał dekret z dnia 28 listopada 1866 r., zatwierdzając nowy zbiór i zarządzając, aby tylko ten śpiewnik był używany w kościołach diecezji warmińskiej[35].

Zbiór pieśni nabożnych dla pobożnych katolików, za pozwoleniem/Zwierzchności Duchowej. Wydanie drugie, poprawione i pomnożone. W Sztumie, Drukiem i Nakładem Wernerskiej Drukarni. 1866. Zachował się tylko jeden egzemplarz tego wydania w BWSD „Hosianum" sygnatura W-725. Jest to kancjonał o wymiarach 9,5×17 cm, zszywany, w oprawie tekturowej koloru ciemnobrązowego. Okładki są mocno zniszczone. Prawie wszystkie strony w prawym dolnym rogu są silnie zabrudzone. To wszystko wskazuje, że śpiewnik był często używany. Mimo dużego zużycia jest kompletny[36].

Cały śpiewnik zawiera XIV + 352 strony i 299 śpiewów kolejno numerowanych. Układ ma trzyczęściowy, który przedstawia się następująco:

Część pierwsza	str.
I. Pieśni poranne	1-5
II. Pieśni przed kazaniem	5-8
III. Pieśni po kazaniu	8
IV. Pieśni podczas mszy św.	9-34
V. Nieszpory	35-48
VI. Pieśni przy ślubie	49-52
VII. Pieśni pogrzebowe	52-63
VIII. Litanie	63-82
IX. Suplikacje	81-112

[33] Tamże, s. 130.

[34] Ks. F. Kręcki był kanonikiem honorowym kapituły fromborskiej, Pochodzenia polskiego, znał dobrze język polski. Pod względem narodowym nic więcej nie można o nim powiedzieć, gdyż podczas wyborów nie głosował z Polakami katolikami, ale z Niemcami protestantami. Zob. *Tygodnik Katolicki*, R. V, 22 VIII 1864, nr 30, w: Mazury i Warmia 1800–1870. Wybór źródeł, s. 556–557.

[35] J. O b ł ą k, Stosunek niemieckich, jw., s. 131–132.

[36] Z kontraktu kurii biskupskiej z wdową po J. Wernerze dowiadujemy się, że były jeszcze śpiewniki w oprawie płóciennej i skórzanej. Zob. J. O b ł ą k, Stosunek niemieckich, jw., s. 132.

Część druga
I. Pieśni adwentowe 113-123
II. Pieśni na Boże Narodzenie 123-138
III. Przy końcu roku 138-139
IV. Na czterdziestogodzinne nabożeństwo 139-144
V. Pieśni postne 144-208
VI. Pieśni wielkanocne 208-220
VII. Na uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego 220-221
VIII. Pieśni na Zielone Świątki 221-223
IX. Na uroczystość Trójcy Przenajświętszej 223-228
X. Pieśni na Boże Ciało 228-245
XI. Psalmy Dawidowe 245-251

Część trzecia
I. Pieśni o Panu Jezusie 252-261
II. Pieśni o Najświętszej Maryi Pannie 261-292
III. Pieśni o Świętych Pańskich 292-316
Dodatek. Pieśni nabożne w różnych przygodach 316-336

Od strony edytorskiej wydanie z roku 1866 jest staranne. Pieśni napisane są w poprawnym języku polskim. Kancjonał ozdabiają czarno-białe ryciny. Strona tytułowa ułożona jest z dziewięciu rodzajów czcionki drukarskiej. W dolnej części nad miejscem i datą wydania zamieszczono małą rycinę przedstawiającą kielich i kłos otoczone promieniami — symbole Eucharystii. Całą lewą stronę poprzedzającą kartę tytułową zajmuje rycina podobizny Najświętszej Maryi Panny ze skrzyżowanymi rękami na piersiach. Pod spodem umieszczono wezwanie *Święta Maryo, módl się za nami.* Całość otoczona jest bardzo grubą koronkową ramą.

Oprócz tego w śpiewniku są jeszcze trzy ryciny:

— stronę rozpoczynającą pieśni (s. 1) ozdabia postać Zmartwychwstałego Chrystusa,

— na końcu psalmów pokutnych (s. 251) jest św. Walenty trzymający w lewym ręku krzyż, a w prawym naczynie z wodą święconą,

— przed spisem treści, koniec śpiewnika (s. 336) ozdabia mały aniołek dźwigający dużą lampę oliwną.

Omawiany przez nas śpiewnik posiada wydrukowaną aprobatę biskupa Józefa Ambrożego z 13 XII 1865 r. Bp w krótkim tekście łacińskim potwierdził zgodność śpiewnika z doktryną Kościoła.

Zbiór pieśni wydany w 1866 r. posiadał dwie przedmowy na stronach III-XII. Pierwsza, podpisana przez Michała Krynę w wigilię Wszystkich Świętych 1854 r., jest przedrukiem z wydania pierwszego, które omówiliśmy już wcześniej. Druga przedmowa została napisana przez ks. K(ręckiego) w Oktawę Przemienienia Pańskiego 1865 r. Autor, krytykując różne błędy w śpiewniku olsztyńskim, uzasadnił zmiany, jakich dokonał w polskich pieśniach. Jednocześnie podał informację, że jego opracowanie uwzględnia śpiewy zawarte w zbiorze sztumskim (Kryny) i olsztyńskim (wydanym przez Haricha).

Autor śpiewnika podał praktyczne pouczenie o roku liturgicznym, o przepisach postnych w adwencie i w suchych dniach oraz informację, kiedy nie wolno organizować wesel (s. XIII). Na stronie XIV umieszczono tablicę świąt ruchomych od 1866 do 1890 roku włącznie. Na końcu śpiewnika jest starannie opracowany

alfabetyczny spis treści. Każdy *incipit* lub tytuł pieśni poprzedza numer, pod jakim dany śpiew znajduje się w śpiewniku, a po prawej stronie podana jest strona śpiewnika[37]. Śpiewy łacińskie, bardzo często tłumaczone na język polski, są dwukrotnie umieszczone: raz w języku oryginalnym, drugi raz jako kolejny śpiew w języku polskim.

Również każda pieśń mszalna jest kilka razy podawana. W alfabetycznym zestawieniu podany jest *incipit* poszczególnych części z kolejną literą ułatwiającą szybkie odnalezienie. Tak szczegółowe oznaczenie pozwala nam przypuszczać, że podczas jednej mszy nie zawsze wykonywano całą pieśń lub też, że swobodnie łączono poszczególne części z innymi pieśniami.

Ponieważ omawiany przez nas śpiewnik nie posiadał nut, autor 27 razy podaje wzmiankę przy tytule lub *incipicie* pieśni, na jaką melodię należy ją śpiewać i 10 razy, gdzie znajduje się ta melodia w śpiewniku Jakuba Józefa Behrendta[38].

Zestaw melodii pochodzących ze śpiewnika Behrendta, w *Zbiorze pieśni nabożnych*. Wyd. II. 1866:

Nr	Str.	Incipit pieśni	Nr Beh.	Str.
29	40	*Noc nadeszła nam pożądana* (Ps.)[39]	48	181
34	49	*Oto, Boże serc twych dwoje*	43	28
35	50	*Amen! Amen! niech zawoła*	50	32
40	55	*Zmarły człowiecze z tobą się żegnamy*	83	55
166	216	*Jezus przeszedł smutne drogi*	66	43
170	220	*Cieszymy się żywy Panie*	70	47
175	223	*Trzy osoby cześć mają*	75	50
201	242	*Pójdźcie Stwórcę uwielbiajcie*	16	8
202	243	*Zróbcie mu miejsce*	79	52
299	334	*Sędzio! na grzesznych surowy*	89	59

Podsumowując opis wydania z 1866 r., należy stwierdzić, że zachodzi bardzo wyraźne pokrewieństwo w obu wydaniach. Śpiewnik z 1866 r. jest kontynuacją zbioru z 1856 r. Zachowany został główny podział na trzy części. Porównanie układu tego kancjonału z opisem pierwszego wydania wyraźnie pokazuje, że układ jest podobny. Drobne rozbieżności w części drugiej mogą wypływać z pobieżnego opisu dokonanego przez ks. Obłąka. Większe różnice, jakie zachodzą w dodatku, gdzie kolejność pieśni przygodnych jest zmieniona, wynikają zapewne z nowego repertuaru uwzględniającego śpiewnik olsztyński wydany przez Haricha.

[37] Propozycję tak dokładnego spisu treści dał ks. Ksawery Połomski, Tamże, s. 131.

[38] Sammlung ein=, zwei=, drei= und viertstimmiger Kirchen= und Schullieder. Motetten, Intonatione, Choräle, Liturgien, Chöre, Me=, Vesper=, und, anderer geistlicher Lieder auf alle Fest= tage im Jahre, mit deutschem, polnischem und lateinischem Texte von verschiedenen vorzüglichen Componisten zunächst für Volksschulen und Seminarien gesammelt, nach Ziffern und Roten eingerichtet, und in zwei Theilen herausgegeben von J.J. Behrendt, Lehrer am Königlichen Schullehrer = Seminar zu Graudenz. Erster Theil, Zweiter Theil, Graudenz 1827.

[39] Jest to psalm z nieszporów o Bożym Narodzeniu i jako jedyny z podanych wyżej śpiewów znajduje się w drugiej części śpiewnika Behrendta.

Porównanie *Zbioru pieśni nabożnych* ze śpiewnikiem *Wybór pieśni nocący tajemnicę* wskazuje, że jest to zupełnie inny śpiewnik. Nie zachodzi między nimi żadne pokrewieństwo. Oprócz 58 wspólnych pieśni trudno dopatrzeć się podobieństwa. *Zbiór pieśni nabożnych* różni od śpiewnika olsztyńskiego nowy układ, staranne opracowanie i śpiewy liturgiczne. Jednak jest wskazane wybranie pieśni wspólnych tylko dla *Zbioru pieśni nabożnych* z 1866 r. i olsztyńskiego śpiewnika wydanego przez Haricha w 1858 r. Pozwoli to nam ustalić popularne pieśni na Warmii na początku drugiej połowy XIX w., utrwalone w drukowanych zbiorach. Pieśni te przestały później funkcjonować w repertuarze warmińskim. Zastąpiono je innymi wersjami lub zupełnie nowymi pieśniami. Były to następujące pieśni: *Ciebie chwalimy, Panie wielki, Daj nam Chryste wspomożenie, Dnia tego świętego wielkanocnego, Hej w dzień narodzenia, Jezu w dobroci nigdy nie przebrany, Kłaniam Ci się nabożnie, Kochany w Bogu wielce Rochu, O Boże wieczny, cóż się ze mną dzieje i Spuść z ran Twych kroplę.*

Z historii śpiewników wiemy, że biskup Geritz w 1844 r. kazał odłożyć wydanie polskiego zbioru aż do ukazania się śpiewnika niemieckiego *Gesangbuch für das Bistum Ermland.* Brunsberga 1855. Ta wiadomość uzasadnia potrzebę porównania polskiego śpiewnika z niemieckim.

Ogólnie można stwierdzić, że układ polskiego zbioru był wzorowany na niemieckim. Nie był jednak identyczny. Największe podobieństwo zachodzi między śpiewnikami w działach I i II. Zachowana jest też kolejność pieśni z niewielkimi różnicami. Trzeci dział w śpiewniku polskim jest nieco inny, gdyż zawiera pieśni o Panu Jezusie i o Najśw. Maryi Pannie i o Świętych Pańskich, które w śpiewniku niemieckim są w drugiej części bezpośrednio po pieśniach okresowych roku liturgicznego. Różne też są dodatki. Niemiecki *Gesangbuch* ma dwa dodatki ze śpiewami liturgicznymi, polski zaś zbiór w dodatku ma pieśni przygodne.

Podsumowując to nasze porównanie, należy stwierdzić, że autorzy polscy, chociaż wzorowali się na śpiewniku niemieckim, wypracowali jednak swój własny śpiewnik.

3. Trzecie wydanie z 1885 r.

Nasilenie się germanizacji w szkołach i równocześnie próby wyrugowania języka polskiego z kościołów to dalsza okoliczność powstania trzeciego wydania śpiewnika diecezjalnego. Mimo *Kulturkampfu* biskup warmiński Filip Krementz uwzględniał potrzeby ludności polskiej. Tym samym starał się jak najskuteczniej przeciwstawiać się protestanckiej władzy pruskiej[40].

Entuzjasta polskich pieśni religijnych ksiądz Jan Szadowski[41] już jako prefekt w Braniewie (1868—1872) wysuwał propozycję wprowadzenia do diecezji war-

[40] J. O b ł ą k, Historia diecezji warmińskiej, s. 126.

[41] Późniejszy proboszcz w Wielbarku, potem w Barczewku i Królewcu. Zob. J. O b ł ą k, Sprawa polska, jw., s. 106.

mińskiej śpiewnika pelplińskiego w układzie ks. Kellera i ks. Mazurowskiego[42]. Zachęcał Warmiaków, by kupowali ten śpiewnik[43].

Bp Krementz nie zgodził się na sprowadzenie śpiewnika pelplińskiego, lecz podjął decyzję o kolejnym wznowieniu śpiewnika warmińskiego.

W pracę nad poprawieniem i przygotowaniem do druku trzeciego wydania zaangażowało się wielu księży polskich i organistów. Olsztyński dziekan ksiądz Augustyn Karau jeszcze w 1872 r. wykazał, że zbiór z 1866 r. nie uwzględniał 107 pieśni warmińskich. Udowadniał konieczność rychłego wydania kancjonału wzbogaconego o 32 pieśni używane w okolicach Olsztyna. Dnia 25 sierpnia 1882 r. ks. Szadowski domagał się powiększenia trzeciego wydania do 500 pieśni. Bp Krementz i ks. Franciszek Hipler, regens Seminarium Duchownego, któremu biskup zlecił dokonać cenzury śpiewnika, określili liczbę pieśni do 350. W końcu 1883 r. biskup zwrócił się do proboszczów polskich rejonów diecezji o przysłanie wykazu polskich pieśni używanych w ich parafiach. Następnie wszystkie te wykazy przekazał Hiplerowi, a potem ks. Szadowskiemu. Na początku 1884 r. ks. Szadowski opracował manuskrypt i przedstawił go biskupowi[44]. Zatwierdzony przez bpa śpiewnik został oddany do Drukarni Warmińskiej w Braniewie, której kierownikiem był ks. Jan Wichert[45]. W następnym roku ukazało się najobszerniejsze wydanie polskich pieśni na Warmii pod tytułem: *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików*[46], wydany za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. Wydanie trzecie, poprawione i pomnożone. Brunsberga 1885. Drukiem i nakładem Drukarni Warmińskiej. J.A. Wichert.

Obecnie zachowały się dwa egzemplarze tego wydania. Jeden posiada Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (sygnatura I/4554)[47]. Kancjonał ten oprawiony jest w wytarte już ciemnobrązowe okładki z tektury. Grzbiet i rogi ma wzmocnione skórą. Był często używany, na co wskazują zabrudzone kartki u dołu, bardzo zniszczone strony 337-340 oraz brak jednej kartki (457–458) z alfabetycznego rejestru pieśni. Cały śpiewnik posiada wymiary 11×18 cm.

Drugi znany nam egzemplarz tego wydania znajduje się w Bibliotece Warmińskiego Seminarium Duchownego w Olsztynie (sygnatura IV E-1711) i jest zdekompletowany. Brakuje mu 14 kartek od strony 426 do 454. Oprócz tego ok. 70 kartek jest luźnych. W większości kartki mają pozaginane lub postrzępione brzegi. Podobnie jak egzemplarz z muzeum w Olsztynie, kancjonał posiada okładki

---

[42] Były to: Zbiór pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego i domowego, Pelplin 1871. W komisie księgarni Jana Nepomucena Romana; oraz Melodje do Zbioru pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy. Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertla, Lipsk 1871.

[43] S. R o s p o n d, Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej, Wrocław 1951, s. 8; Zob. X. S z[a d o w s k i Jan]. Odezwa! Brunsberg d. 28. Czerwca. *Pielgrzym* 1 (28) 1869, s. 6–7.

[44] J. O b ł ą k, Sprawa polska, jw., s. 110–112.

[45] B. C h o r o s t i a n, Braniewo, w: Braniewo z dziejów miasta i powiatu, pr. zb. pod red. M. L o s s m a n, Olsztyn 1973, s. 124.

[46] J. O b ł ą k, Sprawa polska, jw., s. 113.

[47] Nieaktualne jest już stwierdzenie K. Brzozowskiej, jakoby Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie nie posiadało żadnego druku w języku polskim z Braniewa. Zob. K. B r z o z o w s k a, Druki braniewskie w Zgromadzeniu Sióstr Katarzynek w Braniewie, Olsztyn 1983 (praca magisterska WSP), s. 51.

tekturowe koloru brązowego, lecz bardziej zniszczone. Zaopatrzony jest w dwie pieczątki BSVO z sygnaturami. Z przodu na wewnętrznej stronie okładki napisana jest ołówkiem notatka, że śpiewnik ten należał do ks. F. Mateblowskiego († 1955) z Ramsowa.

Przy porównaniu obu egzemplarzy bardzo widoczne jest zniszczenie stron, na których są nieszpory, co wskazywałoby na dużą popularność tego nabożeństwa.

Wydanie trzecie *Zbioru pieśni nabożnych* było staranne. Strona tytułowa składała się z 10 rodzajów czcionek drukarskich. W odróżnieniu jednak od wydania drugiego nie posiada żadnych rycin. Natomiast na tytułowej stronie umieszczono cytat z *Listu do Kolosan* 3,16 zachęcający: „Nauczając i samych siebie napominając przez psalmy i pieśni i śpiewania duchowe, w łasce śpiewając w sercach waszych Bogu”[48]. Na odwrotnej stronie karty tytułowej jest łaciński tekst biskupa mówiący, że polski śpiewnik nie zawiera błędów dogmatycznych i etycznych oraz, że jest przeznaczony do użytku w diecezji. Następnie przedrukowane jest *imprimatur* bpa Józefa Ambrożego z 1855 r. i *reimprimatur* tegoż bpa z 1865 r. oraz dodane aktualne *reimprimatur* bpa Filipa z 1 maja 1885 r.

Ponieważ śpiewnik nie posiadał zapisu nutowego, autor podał we wskazówkach dla organistów, z jakich powinni korzystać melodii. Powołał się na wcześniejsze rozporządzenie biskupa i przypomniał, że należy grać według śpiewnika pelplińskiego z roku 1871[49], niektóre zaś śpiewy, szczególnie łacińskie, według melodii znajdujących się w śpiewniku niemieckim[50]. Melodii zaś do pieśni śpiewanych tylko na Warmii organiści muszą się uczyć sami od swoich bieglejszych sąsiadów.

We wskazówkach autor zachęcał wszystkich użytkowników do powszechnego korzystania z tego śpiewnika, także przy procesjach z ofiarami i przy nieszporach. Śpiew naprzemienny kobiet i mężczyzn wyeliminowałby w ten sposób tak zwane przepowiadanie.

Troszcząc się o poprawny dobór śpiewu, autor podał także wykaz pieśni z numerami, kiedy i jakie powinny być wykonane: przy procesjach z i bez Najśw. Sakramentu, przy grobie Jezusowym i w czasie wielkanocnym, na błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem oraz podał propozycję hymnów do nieszporów.

W trzecim wydaniu widać bardzo wyraźnie troskę autora, by śpiewnik był jak najbardziej funkcjonalny. Służyć temu miały dwa spisy treści.

Pierwszy spis treści, umieszczony na początku śpiewnika od str. VII do XXII, zachował układ kancjonału i pieśni ułożone są według kolejności ich występowania w śpiewniku. Zrobiony jest w formie tabeli złożonej z sześciu kolumn. W pierwszej podana jest strona, na której znajduje się pieśń, w drugiej podany jest kolejny jej

[48] Ten sam cytat na karcie tytułowej miał śpiewnik ks. Klonowskiego. Zob. Szczeble do nieba czyli zbiór pieśni z melodyami w Kościele Rzymsko-Katolickim od najdawniejszych czasów używanych, uskuteczniony przez Teofila K l o n o w s k i e g o, nauczyciela przy Królewskim Katolickim Nauczycielskim Seminarium w Poznaniu, t. 1–2, Poznań 1867–77, nakł. L. Merzbacha.

[49] (J. M a z u r o w s k i), Melodje do Zbioru pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy. W Drukarni Breitkopfa i Haertla w Lipsku. Nakładem wydawcy, 1871; Karta tytułowa nie ma autora. Został przez nas ustalony na podstawie wykazu, w: J. K o p e ć, Skróty źródeł i bibliografii częściej cytowanej, w: Studia z dziejów liturgii w Polsce, T. III, red. W. S c h e n k, Lublin 1980, s. 11.

[50] Katholisches Gesang-Buch für das Bisthum Ermland. aufl. 3. Braunsberg: erml. Zeitungs- und Verlagsdruckerei 1886.

numer w śpiewniku, w trzeciej jest incipit lub tytuł śpiewu, w czwartej i piątej podano stronę i numer tej pieśni w śpiewniku Mazurowskiego, a szósta kolumna zawiera numery pieśni, pod jakimi znajdują się w warmińskim śpiewniku niemieckim.

Drugi spis treści zamieszczono na końcu trzeciego wydania (na stronach 455–472). Podobnie jak pierwszy składa się z sześciu kolumn. Różni się jedynie tym, że śpiewy ułożone są według alfabetu, a na końcu podane są incipity mszy i nieszporów. Podobnie jak poprzednie wydania śpiewnik jest bez nut. Dość dużym zmianom uległ sam układ śpiewnika. Odstąpiono od układu wzorowanego na śpiewniku niemieckim. Całą pierwszą część przeniesiono jako część czwartą. Stąd śpiewnik zaczyna się od pieśni na cały rok liturgiczny, drugi rozdział zawiera pieśni do świętych, trzeci za zmarłych, w częściach piątej i szóstej są pieśni przygodne, suplikacje i śpiewy z dodatku wydania drugiego.

Ponieważ można stwierdzić, że warmińscy autorzy wypracowali nowy układ polskiego śpiewnika diecezjalnego, zamieszczamy go w całości. Układ ten w kolejnych wydaniach będzie już zachowany niemal bez zmian.

Układ trzeciego wydania *Zbioru pieśni nabożnych*

	Str.
Wskazówki dla Organistów	III-V
Spis Pieśni	VII-XX
Oddział pierwszy	
Pieśni na cały rok kościelny i uroczystości Pana Jezusa.	
I. Pieśni adwentowe	1-8
II. Pieśni na Boże Narodzenie	8-36
III. Pieśni postne o męce Pańskiej	36-105
IV. Pieśni na Zmartwychwstanie Pańskie	106-113
Św. Marka i krzyżowe dni	113-119
Na Wniebowstąpienie Pańskie	123-125
V. Pieśni na Zielone Świątki	125-128
VI. Pieśni na uroczystość Trójcy Przenajświętszej	128-137
VII. Pieśni do Najświętszego Sakramentu	137-161
VIII. Pieśni do Najśw. Serca Jezusowego	161-164
IX. Pieśni rozmaite na cześć Pana Jezusa	164-170
Oddział drugi	
I. Pieśni na cześć Najśw. Maryi Panny	171-230
II. Pieśni na cześć świętych Aniołów	230-238
III. Pieśni na cześć Świętych Pańskich	238-283
Oddział trzeci	
Pieśni za umarłych	284-291
Oddział czwarty	
Pieśni przed i po kazaniu, Msze i Nieszpory.	
I. Przed ewangelią	293-296
II. Na Asperges czyli pokropienie	296-299
Msze	299-330
(Za zmarłych)	(323-330)
Nieszpory	(331-347)
Oddział piąty	
Pieśni rozmaite	359-375

I. Pieśni przygodne 376
Pieśni pokutne 376-387
II. Pieśni w każdym utrapieniu 387-391
III. Suplikacje 391-398
IV. Dla odwiedzających miejsca święte 398-403
V. Pieśni przy ślubie 404
VI. Pieśni o rzeczach ostatecznych 405-426
VII. Pieśni pogrzebowe 427-445
VIII. Niektóre Psalmy 446-454
Alfabetyczny rejestr pieśni z oznaczeniem melodii 455-472

Porównując III wydanie *Zbioru pieśni nabożnych* ze śpiewnikiem Mazurowskiego z 1871 r., z którego ks. Szadowski radził korzystać organistom, należy podkreślić, że mimo pewnych podobieństw zasadniczy układ obu śpiewników jest różny. U księdza Mazurowskiego w śpiewniku na początku są msze i śpiewy mszalne, nieszpory, co jak widzimy, śpiewnik warmiński ma w dziale czwartym. Chociaż kolejność tematyczna pieśni w ramach działów jest podobna, nie wypływa to z pokrewieństwa, lecz z jednakowego w całym Kościele powszechnym kalendarza liturgicznego i z obowiązującej kolejności kultu do Pana Jezusa, Matki Boskiej i Świętych Pańskich.

Dość dużym zmianom uległ repertuar III wydania. Z wydania II z 1866 r. zachowały się tylko 184 pieśni. Aż 81 pieśni zostało usuniętych, a w ich miejsce umieszczono 178 z innych śpiewników polskich. Tak więc w wydaniu III znalazło się około 49% nowych pieśni w stosunku do śpiewnika z 1866 r. Liczby te ukazują nam, jak wielkim przemianom uległ śpiewnik. Trudno jest nam ustalić, ile nowych pieśni było wcześniej znanych w diecezji warmińskiej, a ile z nich dostało się do śpiewnika warmińskiego w wyniku fascynacji ks. Szadowskiego polskimi pieśniami. Niżej podajemy spis 100 pieśni, które zostały zaczerpnięte ze śpiewnika ks. Mazurowskiego. Wiele z nich mogło być wcześniej śpiewanych na Powiślu sąsiadującym z diecezją pelplińską. Spis ten jest ważny, gdyż wiele z tych pieśni na stałe już weszło do repertuaru kolejnych wydań śpiewnika warmińskiego.

Następujące pieśni zostały zaczerpnięte ze zbioru ks. Mazurowskiego i weszły do III wydania śpiewnika warmińskiego:

Incipity pieśni	Z. III		MM	
	nr	str.	nr	str.
1	2	3	4	5
Aby nasz język i głos w dzień dzisiejszy	197	238	607	218
Ach ubogi żłobie cóż ja widzę w tobie	16	14	92	110
Ach witajże, pożądana Perło droga	24	18	63	101
Anioł Pański zwiastował Pannie Maryi	263	329	—	71
Archanioł Boży Gabryel	5	5	12	85
Będąc osławiony przez ludzki język	213	256	659	223
Będąc przestraszony tak strasznym widokiem	45	42	194	123
Będę Cię wielbił, mój Panie	281	371	862	250
Bóg się rodzi, gwiazda wschodzi	37	30	169	117
Bóg się rodzi, moc truchleje	14	12	33	90
Boże, którego dobroć się unosi	310	396	929	263

1	2	3	4	5
Boże, Stwórco wszechmogący	304	393	913	260
Chwała, cześć Bogu wiecznemu	116	152	374	174
Ciebie Boże chwalimy, Ciebie Stwórcę	98	136	326	158
Ciebie, Boże lud Twój wzywa	302	392	908	259
Ciebie wielbimy, święta Katarzyno	230	275	793	242
Cieszmy się i pod niebiosy	23	18	61	100
Cudowne Twe wszystkie sprawy	135	167	412	181
Czego chcesz od nas Panie	280	370	857	294
Człowiek drogę cnót porzucił	42	36	198	124
Daj za dni naszych prosim Panie	307	396	919	261
Dnia każdego Boga mego	139	173	436	196
Dobra noc ci Pani świata	187	229	449	201
Dzień ten nam sam Pan Bóg sprawił	10	9	36	92
Elżbieto święta węgierska królowa	235	281	820	246
Gdy już słońce na zachodzie	273	362	1098	282
Gdy się Chrystus rodzi	21	16	72	104
Gdy świat zepsuty w miękkości się nurza	219	263	715	229
Huczą lasy, szumią zdroje	164	206	537	216
Idźmy tulmy się jak dziatki	163	205	531	214
Jeśli chcesz szukać Patrona	201	242	620	220
Jezu słodkie pamiętanie	39	32	362	171
Już Cię żegnam, o najmilsza Matko	56	61	243	130
Już od rana rozśpiewana	166	207	453	202
Już źródło nieszczęść odkryte	306	395	924	262
Każda żyjąca dusza	129	163	405	180
Kłaniam się Tobie, Boże nieskończony	105	145	356	169
Ludu mój ludu, cóżem ci uczynił	68	100	261	134
Marya! Marya! nad słońce jaśniejsza[51]	174	215	442	200
Matko szkaplerza świętego	155	190	513	210
My, którzy dzisiaj z Kościołem	206	247	634	220
Najsłodszy Jezu! gdy do Przemienienia	134	166	411	181
Narodził się Jezus Chrystus	20	16	53	97
Niechaj będzie pochwalony od nas wszystkich	124	160	340	165
Niechaj dziś zabrzmi tryumf	117	154	377	174
Nie opuszczaj nas, nie opuszczaj nas, Matko	169	210	428	193
Nieskończona, naślicznieiszja Jezu miłości	118	155	364	171
Nowa jutrzenko kraju Sarmackiego	222	230	738	232
Nowy rok bieży	34	27	166	116
O Boże, miłuję Ciebie	131	164	387	178
Obróć oczy Twoje na to królestwo Panie	308	396	928	263
O duszo wszelka nabożna	48	50	188	122
Ojcze ubogich i sierot Patronie	223	268	742	233
O Józefie uwielbiony	200	241	615	219
O Marya dobrotliwa do Ciebie głos podnosimy	185	227	463	205
Opatrznemu Bogu wszędzie	312	298	941	264
Przenajświętsza, najpobożniejsza	175	216	446	201
Opuszczam matkę, ojca mego	348	441	1015	279
Oraczu sławny, święty Izydorze	226	270	770	238
Pan Jezus w niebo wstępuje	87	123	307	147
Panno święta, my sieroty	171	212	430	194
Pasterze mili, coście widzieli	27	21	56	98
Pochwalmy Boga naszego	205	246	624	220

[51] Melodye Mazurowskiego ma: „Przybądź Duchu prawdy i światłości".

1	2	3	4	5
Posypmy głowy popiołem	41	36	181	118
Powiedzcie pasterze mili	28	22	47	95
Przedwieczne Słowo wcielone	40	34	389	179
Przezacna księżna dziwica	233	278	803	243
Przezacny święty patronie	224	269	763	237
Przybądź do nas, Gościu wzięty	92	127	313	148
Przyjdź Duchu prawdy i światłości[52]	244	294	—	57
Racz być Chryste przebłaganym	236	282	826	246
Sławny w męczenników gronie	208	248	639	221
Śpijże już po twoim boju	346	440	995	274
Święci Cyrylu, Metody	207	247	636	221
Świętych cnót zbiorze	210	251	650	222
Święty Walenty, przezacny Kapłanie	211	253	653	222
Ten co najprzód z uczniów Jana	204	244	623	220
Ty Boże najłaskawszy, który na zbawienie	247	295	—	59
Ty, któraś piękne dni swoje skończyła	186	227	448	201
Urząd zbawienia ludzkiego	4	4	8	84
Usłysz Jezu prośby moje	120	157	370	173
Uważ pobożny człowiecze u siebie	53	55	203	125
Wesołe dziś jest wspomnienie	86	122	298	145
Wielce kochany w Bogu Rochu	225	269	765	237
Wielki przed Bogiem klejnocie	209	249	642	221
Więzień w czyśćcu zatrzymany	240	285	984	271
W Imię Ojca Wszechmocnego	218	261	709	229
Witaj Boże utajony, Zbawicielu nasz drogi	115	152	365	172
Witajcie męczeńskie kwiatki	31	25	161	115
Witajcie z nieba zesłani posłowie	196	237	603	218
Witaj z nieba i nad Feba jasna ozdobo	156	190	518	211
Witaj o Królu nieba i Ojcze	133	165	388	179
Witam Cię, witam Królowa	181	222	445	200
Wśród trosków, nieszczęść kolei	202	243	621	220
Wzięłaś do nieba najłaskawsza Pani	153	187	509	210
Wznieścież mu ołtarz	216	259	686	226
Zacznijcie sławić Jadwigę	234	280	816	245
Zdrowaś Marya, Boga Rodzico	173	214	432	195
Zdrowaś Marya śpiewajmy	180	222	458	203
Z narodzenia Pana dzień dziś wesoły	26	20	70	104

Trzecie wydanie *Zbioru pieśni nabożnych* zostało wzbogacone o 4 pieśni ze śpiewnika Klonowskiego: *Kiedy Król Herod królował, O Marya moja radość, Honor Marya! Sława Marya i Róża Marya! Piękność Marya*[53].

Pochodzenia pozostałych nowych pieśni w *Zbiorze pieśni nabożnych* wydanie III nie udało się nam ustalić.

Podsumowując opis trzeciego wydania, należy podkreślić, że w tym śpiewniku bardzo mocno zaznaczyły się reformatorskie poglądy ks. Mazurowskiego, które podzielał ks. Szadowski. Surowa cenzura sprawiła, że wiele starych pieśni drukowanych na Warmii już więcej nie było wznawianych. Utrwaliła się natomiast

[52] Melodye Mazurowskiego mają inny incipit: „Marya! Marya! nad księżyc piękniejsza".
[53] Por. Szczeble do nieba... T. Klonowskiego, jw., s. 90, 715, 1061.

tradycja chełmińska i te pieśni, które były związane z potrzebami życia liturgicznego wiernych[54].

4. Czwarte wydanie z 1900 r.

Dotychczasowe zbiory pieśni w języku polskim nie zadowalały duchownych i wiernych. Tylko śpiewnik diecezjalny miał być używany w kościołach podczas różnych nabożeństw, a nie zawierał on potrzebnych modlitw. Ludność niemiecka miała oprócz śpiewników także modlitewniki, stąd postanowiono wydać drukiem taki modlitewnik, który zawierałby zarówno pieśni, jak i różne modlitwy[55].

Prawdopodobnie nowego opracowania dokonał również ks. Jan Szadowski[56]. Dnia 17 września 1900 r. biskup Andrzej Thiel udzielił pozwolenia na czwarte wydanie śpiewnika. Podobnie jak poprzednio druku podjęła się Warmińska Drukarnia w Braniewie zarządzana przez ks. J.A. Wicherta[57]. Tytuł tego wydania brzmiał: *Zbiór pieśni nabożnych śpiewnik Dyecezyi Warmińskiej.* Ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. Wydanie czwarte z dodatkiem modlitw. Brunsberga 1900. Drukiem i nakładem Drukarni Warmińskiej. J.A. Wichert.

Znane są nam trzy egzemplarze tego wydania. Jeden z nich znajduje się na plebanii w Gietrzwałdzie. Oprawiony w czarne, płócienne okładki. Obecnie jest zdekompletowany. Posiada nowe pieczątki parafialne.

Następne dwa egzemplarze zachowały się w Bibliotece Seminarium Duchownego w Olsztynie. Śpiewnik z sygnaturą IV E-754, na przedniej okładce od środka ma naklejoną kartkę z informacją, że pochodzi ze Sztumu. Oprawiony jest w czarne okładki z tektury, a grzbiet i rogi ma wzmocnione skórą. Zachował się w dobrym stanie. Wszystko wskazuje, że był mało używany.

Drugi egzemplarz BWSD „Hosianum" sygnatura IV E-1636 jest w czarnej płóciennej, oprawie z wytłoczonym krzyżem na okładce. Śpiewnik ten jest dość mocno podniszczony i reperowany. Grzbiet niefachowo oklejono białym materiałem. Rogi kartek są zabrudzone. To wszystko wskazuje, że śpiewnik był często używany. Na zewnętrznej stronie poprzedzającej kartę tytułową jest odręcznie napisane imię i nazwisko byłego właściciela. Był nim prawdopodobnie: „Jan Szarnowski z Gronit pow. Olsztyn".

Czwarte wydanie z 1900 r. posiada wymiary 10×18 cm i zawiera 432 strony (pierwszych dwu nie wliczono). Karta tytułowa ma 9 rodzajów czcionki koloru czarnego. Podobnie, jak przy wydaniu trzecim zacytowany jest fragment Pisma św.

---

[54] Por. K. M r o w i e c, Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku, Lublin 1964, s. 48.

[55] Por. Gesang- und Gebetbuch für das Bistum Ermland. Neu herausgegeben auf Anordnung das Hochwürdigsten Herrn Bischofs Andreas. Stereotyp-Ausgabe. Braunsberg 1908. Druck und Verlag der Ermländischen Zeitungs- und Verlagsdruckerei.

[56] Jest to wcześniej już wymieniany śpiewnik ks. Mazurowskiego z 1871 r.

[57] Poszukiwania tego suplementu nie powiodły się. Był to „Suplement Melodyj do Zbioru Pieśni nabożnych dla Dieccezji Warmińskiej". Wydany w Lipsku w 1887 r. autografowany przez Alfreda Doerffla. Zob. s. I. K r a u s e, Pieśni maryjne, jw., s. 387.

„Kol. 3,16". Na odwrotnej stronie zamieszczono tylko jedno *imprimatur* bpa Andrzeja Thiela wydane we Fromborku 17 września 1900 roku.

Trzecia strona (nie numerowana) zawiera „wskazówkę dla organistów". Podobnie jak poprzednie wydania śpiewnik z 1900 r. nie zawierał nut, dlatego autor podał dostępne organistom śpiewniki, które mają melodie pieśni śpiewanych na Warmii. „Przewodnicy śpiewu" byli zachęcani do stosowania wydrukowanych melodii, by w ten sposób ujednolicić śpiew w kościołach. Autor powyższej wskazówki wymienia trzy źródła melodii: *Melodye do Zbioru pieśni nabożnych dla użytku kościelnego.* Ułożone do grania na organach etc. W drukarni Breitkopfa i Haertla w Lipsku, *Suplement Melodyj do Zbioru pieśni nabożnych dla Dyecezyi Warmińskiej* oraz *Katholisches Gesang- und Gebetbuch für das Bisthum Ermland*[58].

Zbiór pieśni nabożnych z 1900 r. zachował układ śpiewnika z 1885 r. Różnice są w pojemności. Wydanie IV zawierało tylko 269 śpiewów, co stanowi około 75% pieśni wydanych wcześniej. Po szóstym dziale zawierającym pieśni przygodne i pogrzebowe do śpiewnika dołączono dodatek z modlitwami (s. 360–414). W ten sposób śpiewnik stał się również modlitewnikiem. Wprawdzie w wydaniu drugim *Zbioru pieśni nabożnych* z 1866 roku też był dodatek, zawierał jednak pieśni. W wydaniu czwartym niektóre modlitwy zamieszczone w dodatku też mogły być śpiewane. Z braku zapisu nutowego trudno jest ustalić, które z nich były przeznaczone do śpiewania. Przypuszczalnie mogły to być litanie: do Najświętszego Sakramentu (s. 387), o Najsłodszym Imieniu Jezus (s. 390), do Najświętszego Serca Jezusowego (s. 393), do Ducha Świętego (s. 401).

Podsumowując opis czwartego wydania *Zbioru pieśni nabożnych,* należy zauważyć staranność wydania. Między stronami 414/415 wklejono erratę podającą „omyłki drukarskie" (34 błędy). Mimo dodatku zawierającego modlitwy poważnym mankamentem tego wydania był dość mocno zmniejszony repertuar pieśniowy.

5. Piąte wydanie z 1914 r.

Przed wybuchem I wojny światowej doszło do kolejnego wznowienia drukiem śpiewnika warmińskiego. Na polecenie bpa Augustyna Bludau opracowaniem piątego wydania zajęli się oprócz ks. Jana Szadowskiego dwaj aktywni politycznie księża Walenty Barczewski i Jan Jabłoński[59]. W tym czasie byli oni związani z niemiecką partią katolicką *Centrum.* Do 1907 r. ks. Barczewski był współpracownikiem pism centrowych w języku polskim — *Nowiny Warmińskie,* a od 1893 r. pierwszym redaktorem *Warmiaka.* W 1897 r. redakcję *Warmiaka* objął ks. Jabłoński[60]. Jak widać, wybór tych właśnie księży nie był przypadkowy, tym bardziej że ks. Barczewski wydawał już inne modlitewniki i śpiewniki w języku polskim.

[58] Por. Gesang- und Gebetbuch für das Bisthum Ermland, Braunsberg 1908.

[59] J. O b ł ą k, Sprawa polska, jw., s. 114.

[60] A. W a k a r, Rola *Gazety Olsztyńskiej* w ruchu polskim na Warmii w końcu XIX wieku, w: Szkice olsztyńskie, s. 203.

Ostatecznie opracowany i przygotowany do druku śpiewnik biskup zatwierdził i wyraził zgodę na druk 9 marca 1914 r. w Warmińskiej Drukarni w Braniewie, której kolejnym kierownikiem był ks. Skowroński[61]. Kancjonał ten posiadał następujący tytuł: *Zbiór pieśni i modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej Za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna.* Wydanie piąte. Brunsberga 1914 r. Drukiem i nakładem Drukarni Warmińskiej. K. Skowroński.

Jeden egzemplarz tego wydania posiada biblioteka Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny w Braniewie. Śpiewnik ten ma na karcie tytułowej pieczątkę: *Kathol. Arbeiter-Verein. St. Joseph. Dietrichswalde.* Wskazuje to, że pochodzi z Gietrzwałdu i był własnością katolickiego związku robotniczego pod wezwaniem św. Józefa[62].

Drugi egzemplarz V wydania znajduje się w Bibliotece Seminarium Duchownego w Olsztynie (Sygn. W-722). Na tytułowej stronie u góry jest napisane ołówkiem nazwisko „Hanowski", prawdopodobnie właściciela tego śpiewnika. Na stronie wewnętrznej tego egzemplarza w nawiasach kwadratowych, także ołówkiem, są wypisane nazwiska współredaktorów: ks. Walenty Barczewski, ks. Jan Jabłoński, ks. Jan Szadowski. Śpiewnik ma aż 8 razy odciśniętą pieczątkę BSDO. Ogólnie zachował się w bardzo dobrym stanie.

Piąte wydanie z 1914 r. jest kontynuacją *Zbioru pieśni nabożnych.* Śpiewnik posiada wymiary 10×15,5 cm i liczy 472 strony. Dzieli się na dwie główne części: na śpiewnik i modlitewnik[63]. Mają one osobną paginację. Pierwsze cztery strony śpiewnika są nie numerowane, następnie na stronach liczonych od pierwszej (ozdobionej winietą miedziorytową) do 260 są śpiewy. Zbiór modlitw numerowany jest również od początku od s. 1 do 195, a na końcu podano spis treści na s. 196–208. Całość oprawiona została czarnym płótnem. Na okładce wytłoczono duży krzyż w ozdobnej prostokątnej ramce. Karta tytułowa śpiewnika, chociaż różni się treścią, w ogólnym wyglądzie nawiązuje do poprzedniego wydania. Podobnie jak w wydaniach III i IV jest zacytowany fragment Pisma św. Kol. 3,16.

Na odwrotnej stronie karty tytułowej umieszczone jest *imprimatur* bpa Augustyna Bludau wydane we Fromborku 9 marca 1914 roku.

Na trzeciej i czwartej stronie (nie numerowanej) podane są wskazówki dla organistów. Między innymi wymienione są śpiewniki, z których organiści powinni brać melodie do pieśni. Tak jak poprzednio jest mowa o śpiewniku ks. J. Mazurowskiego, wymieniony jest *Suplement Melodyj do Zbioru pieśni nabożnych dla dyecezyi Warmińskiej* wydany w Lipsku oraz *Orgelbegleitung* wydany w Braniewie[64].

Autor wskazówek zachęcał wszystkich wiernych do korzystania z V wydania śpiewnika nie tylko w kościele, lecz także przy procesjach z ofiarami, a wtedy

---

[61] J. O b ł ą k, Sprawa polska, jw., s. 114.

[62] Egzemplarz ten opisała K. Brzozowska, opracowując druki braniewskie. Zob. K. B r z o z o w s k a, jw., s. 46.

[63] Pełna nazwa strony tytułowej tej części brzmi: Zbiór modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna. Wydanie drugie. Brunsberga 1913. Drukiem i nakładem Drukarni Warmińskiej (x. K. Skowroński).

[64] Orgelbegleitung zu dem katholischen Gesangbuche für das Bisthum Ermland von Franz C o m m e r. Neu Bearbeitet von Paul B u h l. Braunsberg (Ostpr.) Verlag der Ermländischen Zeitungs- und Verlagsdruckerei, 1909.

śpiew „mógłby się obyć bez tak zwanego przepowiadania". Zwrócił też uwagę na trudności zestawienia pożytecznego i praktycznego śpiewnika dla diecezji warmińskiej, składającej się z trzech odrębnych części: „z Palatynatu nad Wisłą, gdzie śpiewano melodie pelplińskie, z Mazurów, którzy używali śpiewu znanego na pograniczu polskim i z właściwej starej Warmii. Dodaje też, że na ile to możliwe, uwzględniono życzenia nadesłane ze wspomnianych okolic. Tak więc piąte wydanie jest w pewien sposób dokumentem najbardziej popularnych śpiewów dla całej diecezji. Niestety, w porównaniu nawet z IV wydaniem *Zbioru* z 1900 r., wydanie V ma jeszcze mniej śpiewów, bo tylko 228. Zbiór modlitw zajął bardzo dużo miejsca, co musiało pociągnąć za sobą ograniczenie repertuaru pieśniowego.

W wydaniu piątym zmieniono sposób podawania pieśni polskich będących tłumaczeniem tekstów łacińskich. W pierwszych czterech wydaniach wzorowano się na niemieckim sposobie podawania tekstu narodowego pod tekstem łacińskim. W wydaniu piątym słowa śpiewników łacińskich i polskich podano w dwu równoległych kolumnach. Ten sposób był najczęściej stosowany w śpiewnikach polskich w XVIII w.[65]. Wskazuje to na nawiązywanie warmińskich autorów do tradycji polskich.

W porównaniu z IV wydaniem należy zauważyć ubogacenie nowego wydania o dodatek zawierający pięć mszy:[66]

str.

224. Msza na Adwent *W czasie smutnym Adwentowym* 255
225. Msza na Boże Narodzenie *Wśród nocnej ciszy* 256
226. Msza w czasie Wielkiego Postu *Już się zaczyna ofiara* 258
227. Msza w czasie Wielkanocnym *Wśród radości i wesela* 259
228. Msza na Zielone Świątki *Pamiątkę dnia świątecznego* 260

Do Zbioru modlitw dodano nowe nabożeństwa, które były śpiewane: Godzinki o św. Józefie i Różaniec o Najświętszej Maryi Pannie. Do Zbioru modlitw również przeniesiono śpiewaną Drogę Krzyżową *Boska dobroci uderz w serce,* Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny oraz wszystkie litanie.

Podsumowując nowe zmiany w kolejnym wydaniu, daje się zauważyć coraz większą ilość śpiewów, mających zastosowanie w kościele podczas nabożeństw. Mniej natomiast jest pieśni, które mogły być śpiewane w innych okolicznościach. Taki repertuar V wydania *Zbioru pieśni i modlitw* łatwiej zrozumiemy, jeśli uświadomimy sobie, że autorami śpiewnika byli trzej księża, którym zależało na pogłębieniu życia eucharystycznego. W wydaniu V łatwo dostrzec dalsze konsekwencje ks. Mazurowskiego i ks. J. Surzyńskiego z drugiej poł. XIX w. Widać wyraźnie dążenie do rozgraniczenia między pieśniami kościelnymi a domowymi, które nie nadawały się do użytku w ramach nabożeństw w świątyni[67].

[65] Por. K. M r o w i e c, Zaginiony Kancjonał pieśni nabożnych z 1721 r. — odkryty. *Roczniki teologiczno-kanoniczne,* T. 24, z. 4 (1977), s. 173.

[66] Wszystkie msze zostały przejęte ze śpiewnika ks. Mazurowskiego. Były to kolejno: XXI s. 33, XXII s. 34, XXV s. 39, XXVIII s. 41 oraz XXX s. 42.

[67] Por. K. M r o w i e c, Polska pieśń, jw., s. 48.

Układ V wydania z 1914 r. w ogólnym zarysie przedstawia się następująco:

I. Zbiór pieśni
A. Pieśni na rok kościelny i uroczystości Pańskie str.
1. Pieśni Adwentowe . . . 1-6
2. Pieśni na Boże Narodzenie . . . 6-23
3. Pieśni postne o Męce Pańskiej . . . 26-61
4. Pieśni na Zmartwychwstanie Pańskie . . . 61-70
5. Pieśni na Zielone Świątki . . . 70-73
6. Pieśni na uroczystość Trójcy Przenajświętszej . . . 73-78
7. Pieśni do Najświętszego Sakramentu . . . 78-98
8. Pieśni do Najświętszego Serca Jezusowego . . . 98-101
Na Przemienienie Pańskie . . . 101-102
Na poświęcenie Kościoła . . . 102-103
B. Pieśni na uczczenie Świętych Pańskich
1. Pieśni na cześć Najświętszej Maryi Panny . . . 103-109
2. Pieśni na cześć Świętych Aniołów . . . 129-131
3. Pieśni na cześć Świętych Pańskich . . . 131-156
C. Pieśni do kazania, Msze i Nieszpory
1. Pieśni do kazania . . . 156-157
2. Na Asperges czyli pokropienie . . . 158-160
3. Msze . . . 160-178
4. Nieszpory . . . 178-206
D. Pieśni rozmaite . . . 206-216
E. Pieśni przygodne . . . 217-254
Dodatek (Msze na Adwent, Boże Narodzenie, Wielki Post, Wielkanoc i na Zielone Świątki)
Zbiór modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej . . . 1-195
Rejestr pieśni . . . 196-204
Spis Modlitw . . . 205-208

Z powyższego układu widać, że zasadniczo został on zachowany z poprzednich wydań III i IV. Uproszczono tylko numerację poszczególnych działów pieśni, wprowadzając oznaczenia literowe i cyfry arabskie. Jedyną większą zmianą jest skasowanie działu pieśni za zmarłych i przeniesienie stamtąd pieśni do działu pieśni przygodnych, przed śpiewami pogrzebowymi.

6. Szóste wydanie z 1922 r.

Po wojnie i po plebiscycie bp A. Bludau (1908–1930) uporządkował sprawy kościelne i starał się przede wszystkim nie pogłębiać antagonizmu niemiecko-polskiego[68]. W 1922 r. zwołał do Braniewa synod diecezjalny. Przedmiotem obrad między innymi była też sprawa wydania nowego rytuału i śpiewnika dla diecezji warmińskiej[69].

Ks. W. Barczewski po raz kolejny dokonał poprawek w śpiewniku i ostatecznie przygotował szóste wydanie do druku[70]. Biskup warmiński udzielił kościelnej aprobaty (15.07.1922) a druku, tak jak poprzednio, podjął się ks. Skowroński

[68] J. Obłąk, Historia, jw., s. 126–127.
[69] A. Rogalski, Kościół katolicki na Warmii i Mazurach, Warszawa 1956, s. 354.
[70] W. Barczewski, Kiermasy na Warmii i inne pisma wybrane. Wyd. i wstępem poprzedził Wł. Ogrodziński, Olsztyn 1977, s. 206.

w Warmińskiej Drukarni w Braniewie. W tymże jeszcze roku ukazał się gotowy Zbiór pieśni i modlitw. Było to ostatnie wznowienie diecezjalnego śpiewnika w języku polskim[71]. Pełny tytuł brzmiał: *Zbiór pieśni i modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej* Za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna. Wydanie szóste. Brunsberga 1922. Drukiem i nakładem Drukarni Warmińskiej. K. Skowroński.

Obecnie zachowały się 4 egzemplarze tego wydania. Jeden posiadają siostry ze Zgromadzenia św. Katarzyny w Braniewie[72], pozostałe trzy są w Bibliotece Seminarium Duchownego w Olsztynie. Wszystkie śpiewniki są kompletne i zawierają tę samą treść. Różnią się natomiast oprawą.

Egzemplarz w BWSD „Hosianum" z sygnaturą IV E-575b został powtórnie oprawiony w czarną skórę i grube płótno. Jest dość mocno zniszczony, lecz wszystkie postrzępione lub przerwane kartki ma podklejone fachowo przez introligatora. Na karcie tytułowej widnieje okrągła pieczątka parafialna z Postolina *Katholisches Pfarramt + Pestlini Westpr.* Oprócz tego w nawiasie kwadratowym wpisano nazwisko ks. W. Barczewskiego.

Egzemplarz w BWSD „Hosianum" z sygnaturą IV E-593 oprawiony w czarne płótno, na grzbiecie ma wytłoczony żółtą farbą tytuł *Zbiór pieśni i modlitw.* Również na przedniej stronie okładki jest wytłoczony żółtą farbą krzyż z literami „IHS", ozdobiony roślinną gałązką. U góry na tytułowej karcie widnieje trudny do odczytania napis. Prawdopodobnie jest to podpis właściciela Sikorskiego z datą 27 marca.

Egzemplarz w BWSD „Hosianum" z sygnaturą IV E-1635 jest najbardziej zniszczony, zwłaszcza w części śpiewnikowej, co wskazuje na częste używanie. Na karcie tytułowej jest okrągła pieczątka *Związek Towarzystw Młodzieży + W Prusach Wschodnich + Sekretarjat na Warmję.*

Szóste wydanie *Zbioru pieśni i modlitw* jest bardzo podobne do wydania V z 1914 r. Zachowało te same wymiary 10×15,5 cm. Tak samo składa się z dwóch części: ze zbioru pieśni i ze zbioru modlitw. Część pierwsza śpiewnika jest przedrukiem z drobnymi poprawkami wydania piątego. Podobnie jak wydanie z 1914 r. zawiera 260 stron i ma identyczny układ. Więcej natomiast zmian jest w części zawierającej modlitwy. *Zbiór modlitw* jest drugim wydaniem i nieco zmienionym[73]. Zachowano jednak osobną paginację i strony są liczone od początku zbioru modlitw (od s. 1 do s. 201). Na końcu modlitewnika na s. 189-201 podano spis treści, obejmujący zarówno wykaz pieśni jak i modlitw. Ponieważ *Zbiór modlitw* bezpośrednio nie dotyczy tematu naszej pracy, nie będzie opracowany. Będą natomiast uwzględniane znajdujące się tam śpiewy.

Na drugiej stronie karty tytułowej VI wydania *Zbioru pieśni i modlitw* wydrukowano *imprimatur* bpa Augustyna Bludau wydanego 15 lipca 1922 r. Przedrukowane „wskazówki dla organistów" z wydania V uzupełnione zostały uwagą o dokonanych poprawkach.

---

[71] Bibliografia. Śpiewnika dla Warmii i Mazur. *WWD* 3 (1955), s. 27.

[72] Zob. K. Brzozowska, jw., s. 47.

[73] Pełna nazwa karty tytułowej tej części brzmi: Zbiór modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. Wydanie drugie. Brunsberga 1922. Drukiem i nakładem Drukarni Warmińskiej (K. Skowroński).

W VI wydaniu śpiewnika zamieszczono dwie nowe pieśni, których nie było w wydaniu V:

— pieśń na Niedzielę Palmową *Z nieba zesłany Syn Boga żywego* (s. 54);
— pieśń na Wniebowstąpienie *Pan Jezus w niebo wstępuje* (s. 69).

Trzy pieśni z wydania V zostały skrócone:

— *Już Cię żegnam, najmilszy Synu Chrystusie* mająca 14 zwrotek, w wydaniu VI ma tylko pierwsze 4 zwrotki (s. 53);
— *Wysławiajmy Chrystusa Pana* w wydaniu piątym zbudowana jest z 17 zwrotek dwuwersowych, przeplatanych refrenem *Alleluja, Alleluja* (nr 65 s. 66). W wydaniu VI pieśń posiada 8 zwrotek czterowersowych zakończonych refrenem „Alleluja, Alleluja". Opuszczono 15. zwrotkę „Apostoły i uczniowie + Zbiegają się ku swej głowie (s. 66);
— *Wesołe dziś jest wspomnienie* posiada 13 zwrotek, natomiast wydanie VI podaje tylko cztery pierwsze (s. 69).

Wydanie VI wzbogacono przypisami, podając u dołu znaczenie niektórych starych słów polskich. Następujące pieśni posiadają przypisy:

— *Honor Marya, wieczność Marya* w 10. zwrotce słowo „fortuna", które tłumaczone jest jako „szczęście" (s. 127);
— *Szczęśliwy, kogo Opatrzność Boska* w 8. zwrotce używa słowa „uśpieje", co tłumaczone jest w przypisie jako „przyśpieszy" (s. 209);
— *Wszechmocna mego Opatrzności Boga!* w 9. zwrotce ma termin „estymie", co przetłumaczono na „w poważaniu" (s. 213);
— *Będę Cię wielbił, mój Panie* w 8. zwrotce użyto słowa „żalić" tłumacząc je „czylić = czy Ci" (s. 215);
— *Przed oczy Twoje, Panie winy nasze składamy* w 10. zwrotce użyto słowa „siłać" opatrzonego przypisem „siła Ci = wiele Ci" (s. 217);
— *Straszliwego Majestatu Panie!* posiada trzy wyrazy wyjaśnione w przypisach: „publikant" jako „celnik", „wieszli" tłumaczone jako „= czy wiesz" oraz słowo „mandatu" jako „przykazania" (s. 219).

Pieśń *Ofiarujmy chwałę w wierze* poprzedzona jest łacińskim *incipitem* sekwencji *Victimae paschalis laudes* (s. 67).

Na osobne omówienie zasługuje *Droga Krzyżowa* znajdująca się w *Zbiorze modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej.* W porównaniu z wydaniem V z 1814 r. nabożeństwo to zawiera inne rozważania poszczególnych stacji i inne modlitwy. Zachowała się natomiast pieśń z Drogi Krzyżowej *Boska dobroci uderz w serce.* Uległa ona poważnemu skróceniu. W wydaniu V oprócz części wstępnej przed każdą stacją były śpiewane dwie zwrotki pieśni. W wydaniu VI przed każdą stacją umieszczono tylko po jednej pierwszej zwrotce (por. s. 73–83). Przy Stacji IX jest mała zmiana w incipicie pierwszej zwrotki. Wydanie V podaje *Gdy dalej krzyża* (s. 82), a wydanie VI *Już dalej krzyża* (s. 79).

Dokonując podsumowania wszystkich sześciu wydań warmińskiego śpiewnika *Zbiór pieśni nabożnych,* należy stwierdzić, że był to ten sam śpiewnik ulegający różnym zmianom i korektom. Już drugie wydanie z 1866 r. zostało uzupełnione o repertuar ze śpiewnika o podobnej nazwie *Zbiór pieśni nabożnych podczas Mszy świętej i nieszporów i innych pieśni w Diecezji Warminskiej używanych.* Wyd. 3. Olsztyn (1862). Nakład i druk A. Harich. Zestawienie zawartości wszystkich dostępnych nam wydań, a więc z 1866, 1885, 1900, 1914, 1922 wykazało, że w sumie wydrukowano 435 różnych pieśni. Tylko 124 pieśni były wspólne dla

pięciu wydań śpiewnika, to znaczy, że 28% repertuaru nie uległo zmianie na przestrzeni pół wieku. Repertuar śpiewnika, zwłaszcza III wydania, poszerzono o pieśni zawarte w *Melodyach* Mazurowskiego i *Szczeblach do nieba* Klonowskiego. W zbiorze pieśni nabożnych zmieniano lub dodawano msze, nieszpory i inne nabożeństwa. Od 1900 r. dołączono do śpiewnika modlitwy, co w wydaniu V i VI doprowadziło do podziału śpiewnika na dwie części, na zbiór pieśni i zbiór modlitw. Wszystkie wydania ze starannie dobieranym repertuarem były wyrazem troski polskich księży o poprawny język i treść teologiczną. W końcu były też wyrazem troski o jak najlepszy śpiew w kościołach warmińskich. Największym mankamentem tego zbioru był brak zapisu nutowego pieśni. Ciągle więc była aktualna sprawa wydania drukiem muzycznego opracowania śpiewnika warmińskiego.

IV. *KATOLICKI KANCYONAŁ* KS. BARCZEWSKIEGO Z 1898 R.

Ks. Walenty Barczewski w czasie całej swojej działalności duszpasterskiej walczył o zachowanie języka i zwyczajów polskich[74]. Popierał każdą inicjatywę szerzenia polskiego słowa. Współpracował z niemieckimi czasopismami w języku polskim[75]. Opracowywał dla ludności polskiej na Warmii modlitewniki, kazania i żywoty świętych. W 1891 r. w olsztyńskiej drukarni Eugeniusza Bucholza wydał *Godzinki o św. Józefie*[76]. Za zdecydowane przywracanie języka polskiego w swojej parafii w Brąswałdzie (1894—1928) ks. Barczewski popadł w konflikt z inspektorem szkolnym. Biskup Andrzej Thiel, który był niechętny szerzeniu się polskiego języka, udzielił nagany ks. Barczewskiemu. Ten w odpowiedzi zrezygnował z redagowania *Warmiaka*[77]. Obawiał się nawet, że za swoją działalność polską może być przeniesiony na parafię z ludnością wyłącznie niemiecką, tak jak już to się stało z niektórymi polskimi księżmi[78]. Działał więc bardzo ostrożnie. W oparciu o własne doświadczenia z pracy parafialnej ułożył śpiewnik kościelny. Zapewne bojąc się odmownej odpowiedzi biskupa, ominął jego aprobatę. Ułożył swój kancjonał z pieśni już cenzurowanych przez władze kościelne. Przypuszczenie o bardzo ostrożnej działalności ks. Barczewskiego potwierdza fakt, że dopiero po śmierci bpa Thiela przystąpił on do politycznego ruchu wszechpolskiego, stając się centralną postacią ruchu polskiego na Warmii[79].

Według T. Orackiego śpiewnik ks. Barczewskiego ukazał się drukiem w 1898 r. i był jeszcze cztery razy wydawany[80]. Prawdopodobnie jednak nie stanowił groźnej konkurencji dla śpiewnika diecezjalnego, którego Barczewski też był współredaktorem[81].

---

[74] T. Oracki, Rozmówiłbym kamień, jw., s. 293.
[75] J. Obłąk, Z działalności ks. Walentego Barczewskiego, *KMW* 2 (1958), s. 128–130.
[76] W. Chojnacki, Sto lat, jw., s. 180–181.
[77] A. Wakar, Rola *Gazety*, jw., s. 203.
[78] J. Obłąk, Z działalności, jw., s. 130.
[79] J. Chłosta, Wokół spraw warmińskich, Rzecz o redaktorach *Gazety Olsztyńskiej* (1886–1939), Warszawa 1986, s. 45.
[80] T. Oracki, Rozmówiłbym kamień, jw., s. 297.
[81] J. Obłąk, Sprawa polska, jw., s. 114.

KATOLICKI KANCYONAŁ CZYLI ZBIÓR PIEŚNI KOŚCIELNYCH NA CAŁY ROK wybranych z ksiąg przez cenzurę duchowną aprobowanych. Wydanie dla Warmii Zestawił X. W. Barczewski. Drukiem i nakładem Zakładu Katolickiego Wydawnictw J. Steinbrenera w Winterbergu. Jedyny egzemplarz tego śpiewnika posiada Biblioteka Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Kancjonał jest bez nut. Oprawiony w czarne okładki tekturowe z wytłoczonym małym krzyżem. Grzbiet ma oklejony czarnym, obecnie wypłowiałym płótnem. Z omawianych przez nas śpiewników jest najmniejszy. Jego wymiary 8×11,5 cm. Paginację ma ciągłą i liczy 192 strony. Zawiera 119 śpiewów. Omawiany przez nas śpiewnik jest nieco uszkodzony. Brakuje mu dwóch kartek z trzema kolędami (s. 39–42) fragmentu III i IV Nieszporów (s. 135–137) oraz końcowych stron od 175 do 190 włącznie. Stąd nie można ustalić jego pełnego repertuaru. Na końcu śpiewnika są doklejone kartki z innego, nie znanego nam śpiewnika polskiego. Zawierają cztery kartki o wymiarach 8×12 cm. Mają inny papier, druk i paginację. Zawierają następujące pieśni:

Pieśni nad grobem	str.
Witaj Królowo nieba i Matko litości (8)	565
Pieśń za dusze zmarłych	
Przez czyśćcowe upalenia (6)	566
Pieśń o św. Józefie	
Szczęśliwy, kto sobie patrona (8)	566-567
Pieśń o św. Janie Nepomucenie	
Witaj, Janie z Bolesława (20)	568-570
Ciebie chwalimy, wiekuisty Panie (8)	570-571
Pieśń o św. Stanisławie Kostce	
Aniele ziemski bez winy (4)	571-572
Pieśń o św. Mikołaju	
Niech będzie Bóg nasz pochwalony w świętym Mikołaju (5)	572

Trudno się wypowiedzieć, czy kartki te świadczą o popularności tych pieśni na Warmii, czy są przypadkowo, ponieważ cztery pierwsze pieśni są w *Kancyonale,* natomiast dalszych trzech nie ma.

Ogólnie omawiając *Kancyonał Katolicki* należy zauważyć, że był starannie wydany, ale bez żadnych ozdób. Stronę tytułową wydrukowano dziewięcioma rodzajami czcionki, a po drugiej stronie karty tytułowej zamiast *imprimatur* umieszczony jest napis: *Chwalmy Pana w pieśniach i hymnach.*

Treść śpiewnika wyraźnie wskazuje, że był wydany przede wszystkim do użytku liturgicznego. Zawiera aż siedem pieśni mszalnych, cztery nieszpory, Gorzkie żale, śpiewy pogrzebowe i *Godzinki o świętym Józefie*[82]. W repertuarze pieśniowym dużą część zajmują pieśni eucharystyczne. Jest ich w śpiewniku 17[83]. W pobożności ludowej bardziej popularne były pieśni do świętych. W kancjonale natomiast jest mało pieśni maryjnych, bo tylko 12 i jeszcze mniej do świętych — 9. Na uwagę zasługuje dość pokaźna ilość kolęd w liczbie 17. Charakterystyczne dla tego kancjonału jest to, że nie ma w nim litanii.

[82] KKB był najwcześniejszym ze znanych nam śpiewników warmińskich, który w repertuarze posiadał Godzinki o św. Józefie.

[83] Śpiew w języku łacińskim „O salutaris Hostia" poprzedzony jest polskim tłumaczeniem „O przenajświętsza Hostya!", (s. 72–73).

Układ kancjonału wygląda następująco:

Asperges czyli pokropienie (s. 3), Pieśni mszalne (s. 6), Pieśni poranne (s. 20), Pieśni adwentowe (s. 21), Pieśni na Boże Narodzenie (s. 29), Pieśń na uroczystość śś. Trzech Królów (s. 43), Po świętych Trzech Królach (s. 45), Pieśni o męce Pańskiej (s. 48), Pieśni Wielkanocne (s. 67), Pieśni na Boże Ciało (s. 72), Pieśni do N. Panny Maryi (s. 81), Pieśni do Świętych Pańskich (s. 96), Pieśni do Zmarłych (s. 107), Gorzkie żale czyli rozpamiętywanie męki Pańskiej (s. 109), Nieszpory (s. 121), Officium albo Godzinki o świętym Józefie (s. 149), Pieśni przygodne (s. 156), Spis treści (s. 185).

Porównując układ i zawartość *Kancyonału* ze znanym nam śpiewnikiem z 1858 r. *Wybór pieśni nocący tajemnicę,* zauważamy bardzo ostro rysujące się różnice. Śpiewnik z 1858 r. nie ma wyraźnego uporządkowania pieśni na działy, *Kancyonał* ks. Barczewskiego ma tematyczny układ uwzględniający rok liturgiczny. W śpiewniku wydanym przez Haricha dominują pieśni pasyjne, maryjne i do świętych, w *Kancyonale* bardzo ważne miejsce zajmują pieśni mszalne, nieszpory i nabożeństwa. Już na podstawie tego porównania należy stwierdzić, że oba śpiewniki pochodzą od różnych autorów i nie zachodzi między nimi żadna zależność ani jakiekolwiek pokrewieństwo.

Przy porównaniu *Kancyonału* ze *Zbiorem pieśni nabożnych* III stwierdzamy, że na pewno układ śpiewnika ks. Barczewskiego nie był wzorowany na układzie *Zbioru*. Rozpoczynające *Kancyonał* śpiewy na pokropienie i następnie msze w *Zbiorze* III są dopiero w dziale czwartym wśród nabożeństw między *Gorzkimi żalami* a *Officjum o św. Józefie,* natomiast w *Zbiorze* III nieszpory są bezpośrednio po mszach. Różna też jest terminologia oznaczanych działów i klasyfikacja niektórych pieśni. To wszystko świadczy, że ks. Barczewski ułożył niezależny układ śpiewnika. Zestawiając repertuar *KKB* ze *Zbiorem* III zauważamy, że na 104 pieśni w *KKB* aż 95 było wspólnych ze *Zbiorem* III. Tylko 9 pieśni będących w *KKB* nie było wcześniej drukowanych w żadnym ze znanych nam warmińskich śpiewników OŚH, *Zbiorze* II i *Zbiorze* III. Nie było ich także w *Melodyach* Mazurowskiego z wyjątkiem pieśni *Figurowana różdżka zielona*[84]. Nie udało się nam ustalić, z jakiego śpiewnika ks. Barczewski włączył do *Kancyonału* następujące pieśni: *Co bardziej serce przeraża KKB* s. 184, *Jezu zmiłuj się, Jezu, zlituj się KKB* s. 79, *Moje z wami rozstanie KKB* s. 175, *O Boże przedwieczny! Odpoczynek wieczny KKB* s. 171, *Panie Jezu, Tyś człowiek i Bóg KKB* s. 109, *Przepuść Panie, przepuść ludowi Twemu KKB* s. 79, *Rychło ze świata zebrane dziecię KKB* s. 108, *Przy wieczerzy zakończeniu KKB* s. 74.

V. *MELODJE* JÓZEFA KLATTA Z 1924 R.

Gietrzwałd to wioska założona w XV w., leżąca 17 kilometrów od Olsztyna. Z chwilą objawień Matki Bożej od 27 czerwca 1877 r. nabrała wielkiego znaczenia zarówno religijnego jak i politycznego na terenie diecezji warmińskiej[85]. Chociaż duchowieństwo polskie nie wykorzystało tego momentu do budzenia ducha

[84] Melodye Mazurowskiego, s. 107.

[85] J. Obłąk, Sprawa polska, jw., s. 114–115.

narodowego wśród ludności warmińskiej, to jednak świadomość polskości wzrastała[86].

W szeroki nurt ruchu polskiego włączył się również gietrzwałdzki organista Józef Klatt. Urodzony 25 lutego 1859 r. w Sadłukach na Powiślu, pracował jako organista 48 lat. Dbał o wysoki poziom śpiewu w języku polskim, czym zdobył sobie wdzięczność i szacunek u parafian[87]. Prowadził chór i orkiestrę kościelną. Za swoją działalność był kilkakrotnie wzywany przed sąd pruski. Karany grzywnami ostatecznie został pozbawiony całego majątku na publicznej licytacji. Cztery tygodnie był więziony. Prześladowania jednak go nie załamały[88]. Pod koniec swojego życia podjął się opracowania muzycznego diecezjalnego śpiewnika warmińskiego, który już sześć razy był wydawany bez nut. Przygotowanie do druku opracowania organowego było ukoronowaniem działalności muzycznej Józefa Klatta. Zmarł bowiem w Gietrzwałdzie 27 maja 1924 r.[89]. Dalszą pracą nad wydaniem drukiem dzieła Józefa Klatta zajęło się powstałe w 1921 r. Polsko-Katolickie Towarzystwo Szkolne na Warmię w Olsztynie, którego prezesem był ks. Karol Langwald[90].

26 lipca 1924 r. bp A. Bludau udzielił pozwolenia na druk śpiewnika. *Melodje do Zbioru ułożone do grania na organach do Śpiewnika kościelnego Djecezji Warmińskiej* harmonizował Józef Klatt organista w Gietrzwałdzie. Wydawca: Polsko- Katolickie Towarzystwo Szkolne na Warmję T. z w Olsztynie. Egzemplarz tego śpiewnika do dziś znajduje się na chórze parafialnego kościoła w Gietrzwałdzie. Drugi ma w swoich zbiorach biblioteka Seminarium Duchownego w Olsztynie (sygn. W-735). Jest on nieco zniszczony. Oryginalna strona tytułowa została zastąpiona kserokopią. Brakuje kartki ze stronami 41/42. Natomiast na końcu śpiewnika doklejono dwie kartki zawierające obrzędy „Na wprowadzenie Najprz. Xdza Biskupa".

Śpiewnik ten jest podpisany czarnym atramentem: „Fr. Herrmann, Różynka.: p-ta Świątki". Był więc prawdopodobnie własnością ks. Franciszka Hermanna zm. 1984 r.[91].

Melodje Józefa Klatta są muzycznym opracowaniem V wydania *Zbioru pieśni i modlitw* z 1914 roku. Liczy 156 stron (VIII + 148) i zawiera 197 melodii opracowanych czterogłoskowo na organy. Cały śpiewnik o wymiarach 22×26,5 cm oprawiony jest w jasnobrązowe okładki z grubej tektury. Kartki ma zszywane, a grzbiet wzmocniony szarym płótnem. Szata graficzna strony tytułowej wzorowana była na niemieckim śpiewniku wydanym dla diecezji warmińskiej[92]. Na stronie III umieszczono *imprimatur*.

---

[86] W. Chojnacki, Jan Liszewski, założyciel *Gazety Olsztyńskiej*, *KMW* 8–12 (1948), s. 5; J. Obłąk, Sprawa polska, jw., s. 115; Tenże, Kult Matki Boskiej Częstochowskiej w diecezji warmińskiej do r. 1939. *Studia Claromontana* I, 1981, s. 116.

[87] Zob. Duży ozdobny nekrolog poświęcony J. Klattowi *Gazeta Olsztyńska* 3 czerwca 1924 nr 129 (rok XXXVIII), s. 3.

[88] M. Zientara-Malewska, Gietrzwałd — dzieje polskości. Opr. T. Swat, Warszawa 1976, s. 56–57.

[89] Zob. Przedmowa do pierwszego wydania z 1924 r., s. VI.

[90] W. Wrzesiński, Ruch polski na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920–1933, w: Warmia i Mazury. Zarys dziejów, s. 572.

[91] Kalendarz liturgiczny diecezji warmińskiej, Olsztyn 1985, s. 120.

[92] Por. Orgelbegleitung zu dem katholischen Gesangbuche für das Bisthum Ermland bearbeitet von

J. Klatt zaopatrzył swoje dzieło przedmową (s. IV-VI). Uzasadnił w niej potrzebę wydania tak zwanego chorału z melodiami dla diecezji warmińskiej. Podał też, z jakich śpiewników wybrał melodie i wyjaśnił zasady harmonizacji, według których opracował śpiewy. Na koniec przedmowy jeszcze raz podkreślił potrzebę wydania w języku polskim łatwego podręcznika dla organistów.

Układ śpiewnika był ten sam co w *Zbiorze pieśni nabożnych* wydanie V. Kolejność i numeracja pieśni ze *Zbioru* V została zachowana w *MJK*. Oprócz tego gietrzwałdzki organista wzbogacił *MJK* o mszę z *Melodyi* Mazurowskiego *Przy świętych tajemnic straszliwej ofierze,* 2 nowe pieśni ze śpiewnika ks. Siedleckiego *Jezusa ukrytego mam w Sakramencie czcić* i *Serce Twe Jezu miłością goreje* oraz pieśni nie znanego nam pochodzenia *Daj pokój Panie czasu życia naszego* i *Jezus, Marya z Józefem.*

Klatt nie opracował muzycznie 38 pieśni i śpiewów, lecz dał tylko informację, na jakie melodie należy je wykonywać.

Porównania materiału melodycznego zawartego w *MJK* i w śpiewnikach, o których pisał Klatt w przedmowie, wykazały 4 główne źródła melodii. Gietrzwałdzki organista najwięcej melodii zaczerpnął z *Melodyi* Mazurowskiego: 129 pieśni i śpiewów, muzyczne opracowania mszy i nieszporów[93]. To stanowi około 80% całego repertuaru *Melodji* Józefa Klatta.

Przepisując melodie ze śpiewnika chełmińskiego, Klatt zasadniczo ich nie zmieniał. Tylko 17 pieśni miało drobne różnice w melodii. Najczęściej były to nuty wypełniające większe skoki interwałowe, co czyniło melodię bardziej płynną.

Drugim rodzajem zmian melodycznych były różnice w kadencjach.

Przejęte śpiewy z *Melodyi* Mazurowskiego Klatt dostosował do zwyczajów warmińskich, przede wszystkim przekształcając je rytmicznie. Aż ok. 90% pieśni miało zmiany rytmiczne. Najczęściej dotyczyły przetrzymania na dłuższej wartości pierwszych sylab lub ich skrócenia (przykład 1), inaczej rozmieszczonych dłuższych wartości rytmicznych w trakcie utworu i w kadencji (przykłady 2, 3).

J. Klatt zmieniał też tonacje pieśni. 58 pieśni przejętych z *Melodyi* Mazurowskiego było w *MJK* przetransponowanych w dół o 2 m lub 2 w, a także 5 pieśni obniżonych o 3 m. Tylko ok. 50% pieśni ze śpiewnika chełmińskiego zostało wydrukowanych w *MJK* w tej samej tonacji. Harmonizacja w *MJK* była wzorowana na harmonizacji ks. Mazurowskiego. W pieśniach przejętych z *Melodyi* Mazurowskiego 35 miało tę samą harmonizację z drobnymi zmianami (przykład 4).

Najczęstszym zjawiskiem była harmonizacja częściowo przejęta od ks. Mazurowskiego, a częściowo własna J. Klatta. W ten sposób było opracowanych 60 śpiewów (przykład 5).

Tylko 32 śpiewy, których melodie wziął Klatt ze śpiewnika chełmińskiego zostały zharmonizowane samodzielnie przez gietrzwałdzkiego organistę. Przykładem tej harmonizacji mogą być pieśni (przykład 6 i 7).

Franz C o m m e r. Braunsberg 1877. In Commission der Ermländischen Zeitungs und Verlagsdruckerei J.C. Pohl. W przedmowie Klatt ocenił harmonizację Commera jako „ciężką".

[93] Klatt w nieszporach kończył psalmy modulacjami diatonicznymi do tonacji następnego psalmu. Wzorował się na niemieckich opracowaniach organowych; Por. MJK, s. 112–114; Orgelbuch Buhla, s. 107–111.

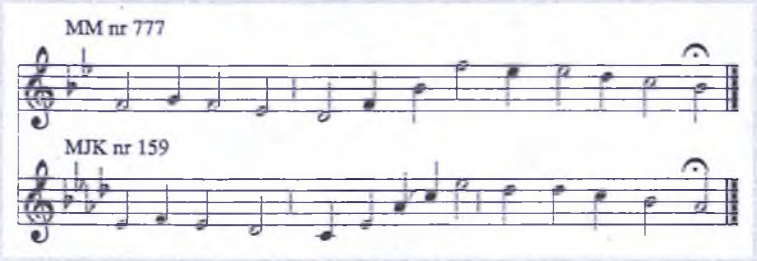

PRZYKŁAD 1.

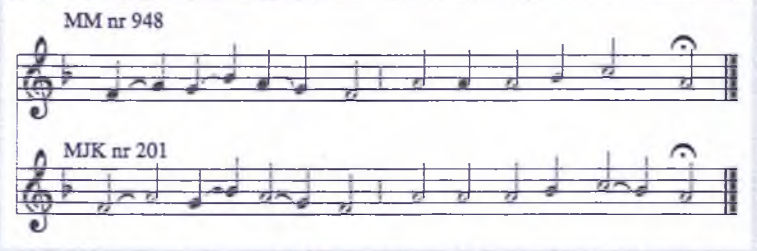

PRZYKŁAD 2.

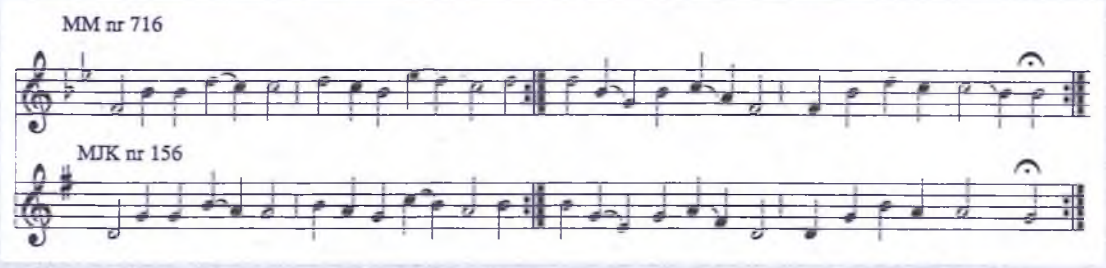

PRZYKŁAD 3.

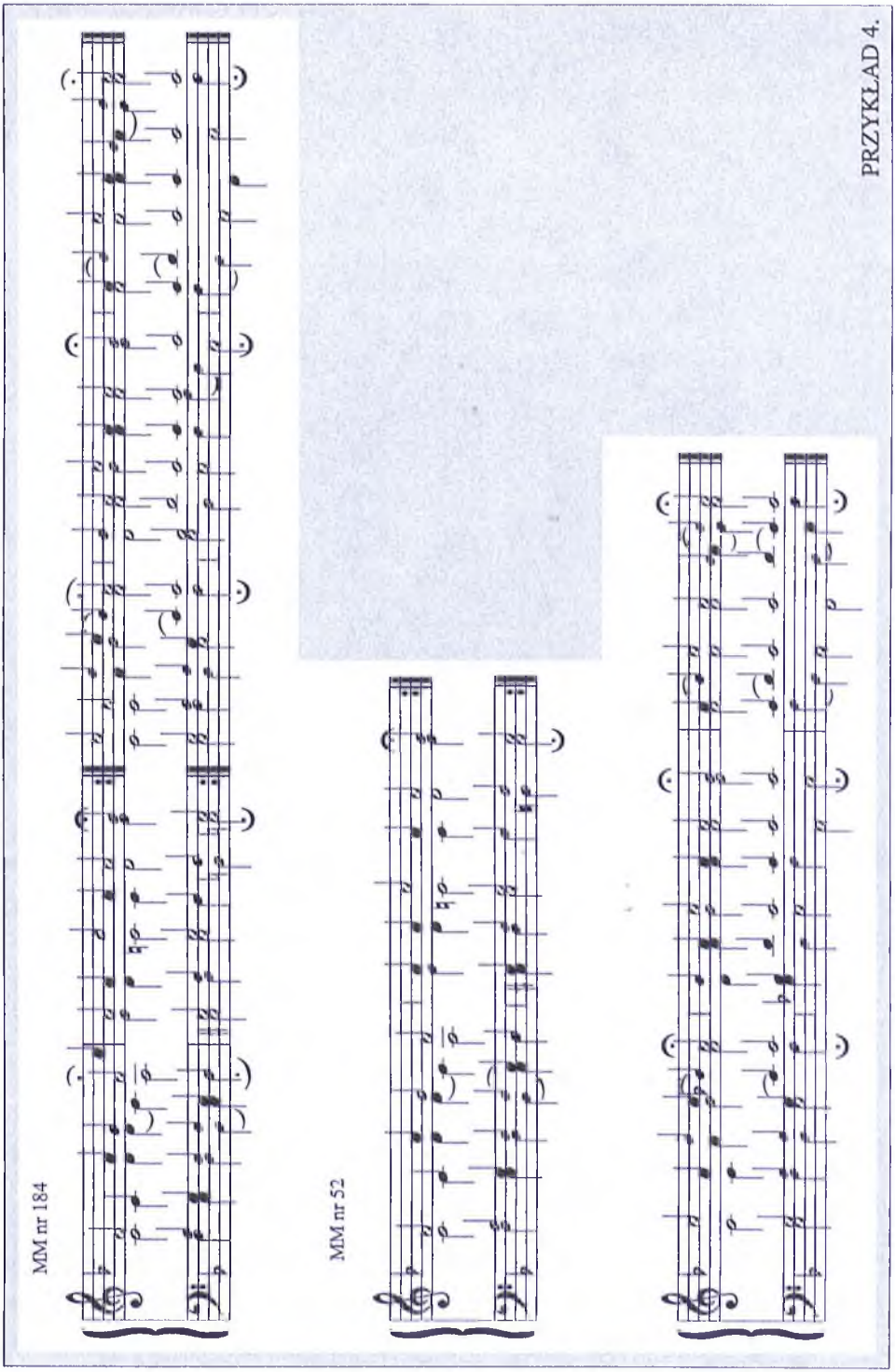

PRZYKŁAD 4.

MM nr 38

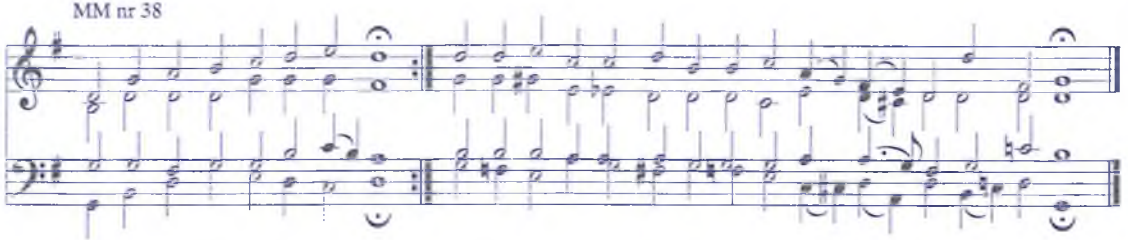

MJK nr 25

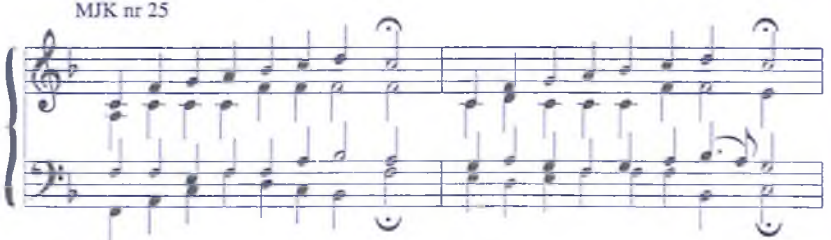

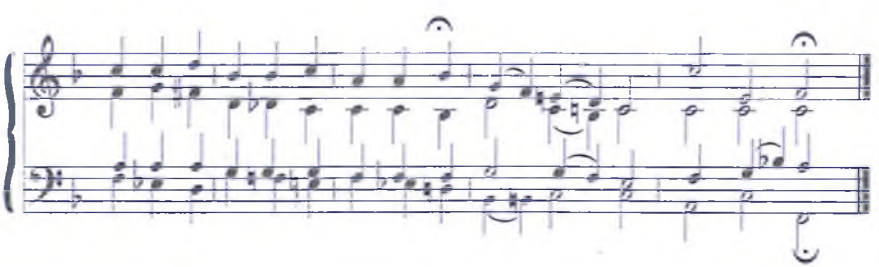

PRZYKŁAD 5.

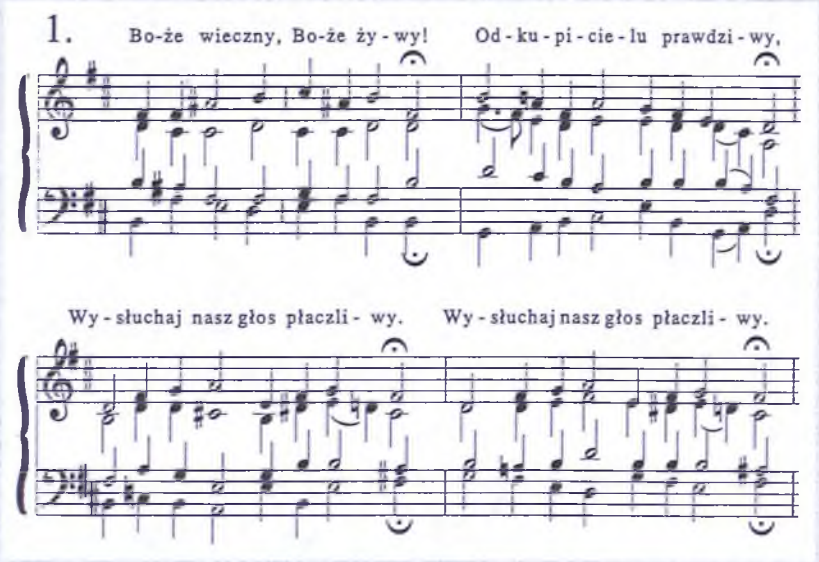
1.
Bo-że wieczny, Bo-że ży-wy!
Od-ku-pi-cie-lu prawdzi-wy,
Wy-słuchaj nasz głos płaczli-wy.
Wy-słuchaj nasz głos płaczli-wy.

PRZYKŁAD 6.

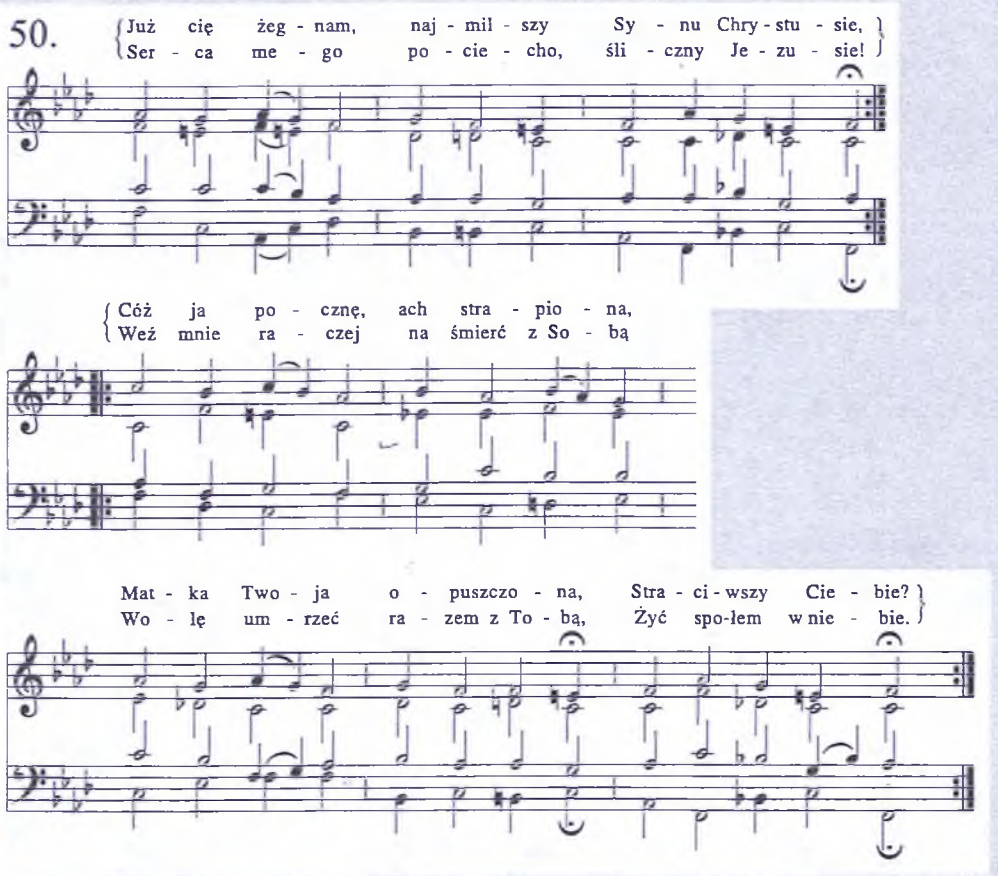
50.
Już cię żeg - nam, naj - mil - szy Sy - nu Chry - stu - sie,
Ser - ca me - go po - cie - cho, śli - czny Je - zu - sie!
Cóż ja po - czę, ach stra - pio - na,
Weź mnie ra - czej na śmierć z So - bą
Mat - ka Two - ja o - puszczo - na, Stra - ci - wszy Cie - bie?
Wo - lę um - rzeć ra - zem z To - bą, Żyć spo-łem w nie - bie.

PRZYKŁAD 7.

Drugim źródłem melodii w *MJK* było opracowanie niemieckiego śpiewnika warmińskiego *Orgelbuch* Buhla. Udało się ustalić 18 śpiewów zaczerpniętych z niego: w tym 8 pieśni śpiewanych na Warmii zarówno w języku polskim jak i niemieckim

(26a. *Chwała bądź Tobie, Jezusie;* 169. *Boże, Ojcze racz być z nami;* 33. *Jezusa słodkie wspomnienie;* 214 a. *Jezu Chryste, Boże w ciele;* 102. *Jezu, zmiłuj się, Jezu zlituj się*; 93. *Przy wieczerzy zakończeniu;* 170. *O Maryo! Matko Boża*; 97. *Święty, święty, święty Niewymownie*; 188b. *Anioł Pański*; 34b. *Gorzkie żale* oraz 8 śpiewów łacińskich (98. *Defensor noster aspice*; 99. *Deus, qui gubernas omnia*; 80. *Homo quidam fecit*; 79. *Lauda Sion*; 77. *O salutaris Hostia*; 78b. *Pange, lingua;* 219. *Salve Regina*; 70. *Veni Creator*).

W *MJK* śpiewy przejęte z *Orgelbuch* Buhla zostały utrzymane w tej samej tonacji. W swoim śpiewniku Klatt pod niektórymi śpiewami podawał ich pochodzenie. Tak czynił w stosunku do śpiewów łacińskich, oznaczając, które melodie pochodzą z rytuału rzymskiego, a które z rytuałów warmińskich.

Szczegółowa analiza harmonii w *Melodjach* Józefa Klatta i porównanie jej z harmonią w *Melodyach* Mazurowskiego i *Orgelbuch* Buhla pozwalają nam twierdzić, że Klatt bezpośrednio wszystkie te melodie czerpał z opracowań organowych: pelplińskiego i niemieckiego. Tym bardziej że *Orgelbuch* Buhla również podawał pochodzenie śpiewów łacińskich i niemieckich z graduału krakowskiego i innych. Aby stwierdzić, na ile łacińskie śpiewy w warmińskich śpiewnikach były wierne z gradułami, należałoby przeprowadzić osobne badania.

Trzecim źródłem melodii w *MJK* był śpiewnik ks. Siedleckiego określany przez Klatta śpiewniczkiem krakowskim[94]. Organista warmiński przejął z niego 7 pieśni: *Chwała i dziękczynienie bądź w każdym momencie; Idzie, idzie Bóg prawdziwy; Jezu bądź ze mną; Książę niebieski, święty Michale; Ojcze, Boże wszechmogący; Pasterze mili, coście widzieli; Twemu Sercu cześć składamy.*

Pieśni te również zostały przez Klatta opracowane bez taktów, w drobnych szczegółach zmieniana była melodia i rytm w podobny sposób jak melodie ze śpiewnika chełmińskiego.

Czwartym drukowanym źródłem, którego nie możemy sprawdzić, był *Supplement* warmiński. Na podstawie odsyłaczy w *Zbiorze* V, *Zbiorze* VI i informacji w *MJK* 15 pieśni Klatt przejął z *Suplementu*. Przypuszczalnie były to następujące pieśni:

194. *Ach, nieskończony, litościwy Boże*; 140. *Aniele, Stróżu duszy*; 19a. *A wczoraj z wieczora*; 96a. *Chwała i dziękczynienie*; 18. *Cieszmy się i pod niebiosy*; 23. *Dzieciątko się narodziło*; 135. *Honor Marya, wieczność Marya*; 30. *Kiedy król Herod królował*; 112b. *Matko niebieskiego Pana*; 29b. *Nowy Rok bieży, w jasełkach leży;* 136. *O Marya moja radość*; 203. *Panie i Królu nasz, Boże Abrahamów*; 21b. *Pasterze mili, coście widzieli*; 122. *Róża Marya! Piękność Marya*; 202. *Życie jak błogosławione, komu grzechy odpuszczone.*

Do 23. pieśni nie udało się ustalić pochodzenia melodii. Można przypuszczać, że były to melodie lokalnie znane i śpiewane, pochodzenia ludowego. Tylko przy 3 pieśniach Klatt dał wzmiankę, że są pochodzenia ludowego. Były to następujące pieśni:

64. *Alleluja! Jezus żyje!*; 163. *Apolonia dziewico, Chrystusa*; 19b. *A wczoraj z wieczora* (melodia ludowa); 137. *Bądź Królowa pozdrowiona*; 146. *Bóg wieczna światłość — Boska dobroci, uderz w serce moje (druga melodia)*[95]; 164. *Cecylio Męczennico*; 111. *Ciebie na wieki wychwalać będziemy* (melodia

[94] Zob. Przedmowa MJK, s. IV.

[95] MJK, s. 139.

ludowa); 205a. *Daj pokój, Panie, czasu życia naszego;* 206. *Gdy z Opatrzności Twojej złożylim się na ofiary*; 107. *Jakże są wdzięczne przybytki Twe Panie*; 138a. *Ja wasz sercem jestem całym;* 138b. *Jezus, Marya z Józefem*; 82. *Kłaniam się Tobie, Boże nieskończony*; 160. *Marya Magdalena w świecie się kochała*; 16b. *Narodził się Jezus Chrystus*; 8. *Noc nadeszła pożądana*; 56. *Oto Jezus umiera, uważaj grzeszniku*; 84. *Pójdźcie tu i wychwalajcie*; 70b. *Przybądź Duchu Stworzycielu*; 222. *Rychło ze świata zebrane dziecię*[96]; 141. *Witajcie z nieba zesłani posłowie*; 220. *Witaj Królowa nieba*; 11b. *W żłobie leży* (melodia ludowa).

Dokonując ogólnego podsumowania śpiewnika J. Klatta, należy dodać, że rodzaj faktury jest w nim typowo organowy. Tekst słowny pieśni został umieszczony nad nutami, podobnie jak w śpiewniku chełmińskim, a nie między pięcioliniami, jak to miało miejsce w opracowaniach niemieckich. Ponieważ Klatt stał na stanowisku, że polska pieśń „ma własny ruch i rytm", całkowicie zrezygnował z taktów[97]. Harmonia w *Melodjach* Józefa Klatta jest prosta i łatwa do grania. Zasady, według których śpiewy były zharmonizowane, są zgodne z ówczesną teorią muzyki kościelno-diatonicznej[98]. U Klatta traktowanie melodii modalnych wygląda nieco inaczej niż melodii dur-mollowych, jednak nie jest konsekwentny, np. wprowadza akordy wtrącone (za Mazurowskim D do III i D do VII stopnia skali), VI stopień skali doryckiej uważał za stopień podwyższony, a nie naturalny. Skalę dorycką traktuje jako moll-dorycką a nie kościelną[99].

Śpiewy łacińskie, w większości przejęte z niemieckiego *Orgelbuch*, miały częściowo harmonizację Buhla, częściowo Klatta wzorowaną na niej. Harmonia ograniczała się do kilku akordów towarzyszącym melodii neumatycznej.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszej pracy zostały określone trzy rodzaje śpiewników drukowanych dla diecezji warmińskiej. Pierwszy rodzaj reprezentował najstarszy zachowany śpiewnik *Wybór pieśni nocący tajemnicę...* Olsztyn 1858. Druk. Harich. Ma on charakter typowo ludowy, z dużymi brakami edytorskimi. Drugą grupę stanowiło sześć wydań *Zbioru pieśni nabożnych* i *Melodje* Józefa Klatta (jako organowe opracowanie tego zbioru). Były one starannie opracowane od strony dogmatycznej, liturgicz-

[96] Pieśń tę ułożyli dwaj kapłani z Purdy i Bartąga; Zob. I. K r a u s e, jw., s. 31–32.

[97] Klatt przyjął założenia teoretyczne Mazurowskiego, iż polskie pieśni w większości wywodzą się z melodii chorałowych albo zostały ułożone na ich wzór. Konsekwencją tego było odrzucenie w pieśniach metrum i kresek taktowych. Melodia została zapisana w strukturach wolnometrycznych, wzorowana na śpiewach gregoriańskich. W odróżnieniu jednak od Melodyi Mazurowskiego i Orgelbuch Buhla, gdzie jednostką metryczną była półnuta, w MJK ćwierćnuta stanowiła jednostkę ruchu; Por. K. M r o w i e c, Polska pieśń, jw., s. 67.

[98] M. S u r z y ń s k i, Nowa Szkoła Chorału Gregoriańskiego, Warszawa 1913, s. 16–18; F. H a b e r l, Magister Choralis. Podręcznik do nauki śpiewu gregoriańskiego według melodyi autentycznych zatwierdzonych przez Stolicę Św. i przez Kongregacyją Św. Obrządków. Tłum. J. Surzyński, Ratyzbona 1890, s. 41–48.

[99] Podobnie J. Mazurowski nie umiał się jeszcze posługiwać harmonią modalną przy pieśniach pochodzenia gregoriańskiego. Harmonizował je na zasadach harmoniki funkcyjnej z zastosowaniem zboczeń modulacyjnych i akordu D; Zob. K. M r o w i e c, Polska pieśń, jw., s. 68.

nej i edytorskiej. Ciągle ulegały przekształceniom, udoskonaleniom. Widać w nich stopniowy proces ograniczania repertuaru do śpiewów i pieśni przeznaczonych głównie do wykonywania w świątyni. Spośród sześciu wydań *Zbioru pieśni nabożnych* wydanie III z 1885 r. było najważniejsze, nie tylko ze względu na największą objętość, lecz przede wszystkim na zawartość. W drukach do 1885 r. można mówić o repertuarze starowarmińskim, którego nośnikami były *Wybór pieśni nocący tajemnicę...* i *Zbiór pieśni nabożnych* wydanie II. Od III wydania *Zbioru pieśni nabożnych* zdecydowanie zaznaczył się nowy repertuar dominujący już w późniejszych drukach. Trzeci rodzaj śpiewników wydanych w tamtym czasie był reprezentowany przez *Katolicki Kancyonał* ks. Barczewskiego. Wydany poza granicami diecezji, został opracowany przez warmińskiego księdza i przeznaczony dla ludności polskiej żyjącej w parafiach warmińskich. Charakter śpiewnika można określić jako ściśle liturgiczny.

Melodie do pieśni w *Melodjach* Józefa Klatta w dużej części były spokrewnione z melodiami śpiewanymi w diecezji chełmińskiej. Część jednak jest odrębna dla rejonu warmińskiego. Opracowanie harmoniczne było typowe dla przełomu XIX/XX w., zgodne z zasadami harmonii wypracowanymi w ruchu cecyliańskim.

Przy obecnym stanie badań nie da się powiedzieć, na ile w przyszłości odnalezione śpiewniki warmińskie będą odbiegały od omówionych w niniejszej pracy, gdy chodzi o układ i zawartość. Trudno też powiedzieć, czy melodie z *Suplementu* warmińskiego wydanego w Lipsku zostały wiernie przejęte przez gietrzwałdzkiego organistę w *Melodjach* Józefa Klatta.

Tabela 1

Spis alfabetyczny pieśni i śpiewów w *MJK* zaczerpniętych z *Melodyi* Mazurowskiego

Tabela podaje numer melodii w śpiewniku chełmińskim (ponieważ na tę samą melodię śpiewano czasami kilka pieśni), zmiany tonacji, melodyczne i rytmiczne, jakim uległy śpiewy w *MJK* oraz charakterystykę harmonii w odniesieniu do *Melodyi* Mazurowskiego. Duża litera oznacza tonację o dźwięku podstawowym, np. F, G, C i o strukturze durowej, małe litery oznaczają skalę o podstawie F, g, c i o strukturze mollowej bez wyodrębniania specyfiki skal modalnych. Autorzy harmonii z reguły przyjmują XIX-wieczny styl harmonizowania, nie uwzględniając właściwości tonacji kościelnych, intepretując je raczej dur-molowo.

Nr MJK	Pieśni w *MJK*	Nr *MM*	Tonacje *MM* – *MJK*	Mel.	Rytm	Harm.
1	2	3	4	5	6	7
142.	*Aby nasz język i głos w dzień*	596	F – F	—	+	*MM* + wł.
40.	*Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz*	193	F – F	—	+	*MM* + wł.
15.	*Ach ubogi żłobie*	49	Es – Es	—	+	*MM* zm.
28.	*Ach witajże, pożądana*	63	F – F	+	+	wł.
10.	*Anioł Pasterzom mówił*	28	F – F	—	+	*MM* + wł.
113.	*Anioł Gabryel w poselstwie*	491*a*	E – D	—	+	*MM* + wł.
5.	*Archanioł Boży Gabryel*	12	D – D	—	+	wł.
171*b*.	*Asperges me, Domine*	—	D – D	—	+	wł.
161.	*Barbaro święta! perło Jezusowa*	787	G – G	—	+	*MM* zm.

1	2	3	4	5	6	7
196.	*Będę Cię wielbił, mój Panie*	862	a – g	—	+	*MM* + wł.
	Boska dobroci, uderz w serce moje[a]	184	F – F	—	+	*MM* + wł.
204.	*Boże Abramów, wiekuisty Panie*	909	B – G	—	+	*MM* + wł.
197.	*Boże kocham Cię*	866*b*	f – c	+	+	*MM* zm.
200.	*Boże w dobroci nigdy nieprzebrany*	952	c – d	—	+	wł.
1.	*Boże wieczny, Boże żywy*	1	h – h	+	+	wł.
31.	*Bóg się rodzi, gwiazda*	169	F – F	—	+	*MM* + wł.
13.	*Bóg się rodzi, moc truchleje*	33	F – Es	—	+	*MM* zm.
24.	*Bóg się z Panny narodził*	50	F – Es	—	+	*MM* + wł.
61.	*Chrystus zmartwychwstan jest*	276	c – d	—	+	*MM* + wł.
72.	*Ciebie Boże chwalimy*	326*b*	G – F	+	+	wł.
162.	*Ciebie wielbimy święta Katarzyno*	792	Es – D	—	+	wł.
58.	*Dobranoc, Głowo święta*	268	F – F	—	+	*MM* + wł.
199.	*Do Ciebie, Panie, pokornie*	886	G – F	—	+	*MM* + wł.
211.	*Dzień on dzień sądu Pańskiego*	994	f – f	—	+	wł.
26.	*Figurowana różdżka zielona*	81	Es – D	—	+	*MM* + wł.
9.	*Dzień ten sam Pan Bóg*	36	F – F	—	—	*MM* zm.
17.	*Gdy się Chrystus rodzi*	72	Es – Es	—	+	*MM* zm.
155.	*Gdy świat zepsuty w miękkości*	377	F – Es	—	—	wł.
34.	*Gorzkie żale*	183*a*	c – c	—	+	*MM* zm.
	Żal duszę ściska		G – F	—	+	wł.
	Jezu na zabicie		G – F	—	+	wł.
	Bądź pozdrowiony		G – F	—	+	*MM* + wł.
	Ach ja matka tak żałosna		G – F	+	+	*MM* zm.
	Któryś dla nas cierpiał		a – g	—	+	*MM* + wł.
130.	*Gwiazdo morza, któraś Pana*	416	F – Es	—	+	*MM* + wł.
126.	*Huczą lasy, szumią zdroje*	537	E – D	—	—	*MM* + wł.
125.	*Idźmy, tulmy się jak dziatki*	531*a*	F – F	—	+	*MM* + wł.
221.	*Jeszczem jest małe dziecię*	1014a	g – f	—	+	wł.
145.	*Jeśli chcesz szukać Patrona*	620	a – a	—	+	*MM* + wł.
36.	*Jezu Chryste, Panie miły*	185	a – g	—	+	*MM* zm.
64.	*Jezus przeszedł smutne drogi*	286	G – F	—	+	*MM* + wł.
209.	*Jezus w Ogrójcu mdlejący*	980	F – Es	—	+	wł.
50.	*Już Cię żegnam, najmilszy*	243	g – f	+	+	wł.
128.	*Już od rana rozśpiewana*	453	G – F	—	+	*MM* + wł.
186.	*Kiedy ranne wstają zorze*	1071	F – F	—	+	*MM* + wł.
88.	*Klaniam się Tobie, przedwieczny*	343	B – B	—	—	*MM* zm.
48.	*Krzyżu święty, nade wszystko*	190	d – d	—	+	*MM* zm.
123.	*Kto chce Pannie Maryi służyć*	523	fis – e	—	+	wł.
192.	*Kto się w opiekę poda Panu*	832	D – D	—	+	wł.
45.	*Lament serdeczny w mem sercu*	196	d – d	—	+	*MM* + wł.
54.	*Ludu, mój ludu, cóżem ci uczynił*	261*a*	d – d	+	+	*MM* + wł.
112*a*.	*Matko niebieskiego Pana*	420	F – F	—	—	*MM* + wł.
32.	*Mesyasz przyszedł na świat*	172	F – F	—	+	*MM* + wł.
12.	*Na Boże Narodzenie*	30	G – F	+	+	wł.
106.	*Najsłodszy Jezu! gdy do Przemienienia*	411	C – C	—	—	*MM* zm.
16a.	*Narodził się Jezus Chrystus*	53	F – Es	—	+	wł.
89.	*Niebo, ziemia, świat i morze*	352	F – F	—	+	*MM* zm.
95.	*Niechaj będzie pochwalony*	340	F – F	—	+	*MM* + wł.
154.	*Niech będzie Bóg nasz pochwalony*	689	F – F	—	+	wł.
131a.	*Nie opuszczaj nas*	428	dD – dD	—	+	*MM* zm.
14.	*Niepojęte dary dla nas*	34	G – F	—	+	*MM* zm.
91.	*Nieskończona, najśliczniejsza Jezusa*	364	g – f	—	+	*MM* + wł.
29.	*Nowy Rok bieży*	166	g – f	—	+	*MM* zm.

1	2	3	4	5	6	7
43.	*O duszo wszelka nabożna*	188	e – h	—	+	*MM* + wł.
66.	*Ofiarujmy chwałę w wierze*	282	d – d	—	+	*MM* + wł.
41.	*Ogrodzie oliwny, widok w tobie*	199	g – g	—	+	*MM* zm.
132.	*O Marya, Matko Boga*	431*a*	D – D	—	+	*MM* + wł.
134.	*O Przenajświętsza, Najpobożniejsza*	446	E – D	—	+	*MM* zm.
158.	*Oraczu sławny, święty Izydorze*	770	Es – Es	—	+	*MM* zm.
77.	*O salutaris Hostia*	336*a*	G – F	—	+	wł.
6.	*Oto, Pan Bóg przyjdzie*	15	F – D	+	+	wł.
78.	*Pange, lingua gloriosi*	336*c*	E – E	—	+	wł.
57.	*Płaczcie anieli, płaczcie duchy*	262*a*	g – g	—	+	*MM* + wł.
73.	*Po całym świecie niechaj chwała*	319	B – A	—	+	*MM* zm.
4.	*Po upadku człowieka grzesznego*	7	Es – D	—	+	wł.
78.	*Przed tak wielkim Sakramentem*	336*b*	F – Es	—	+	wł.
198.	*Przed oczy Twoje, Panie winy*	905	F – F	—	—	wł.
101.	*Przepuść Panie, przepuść ludowi*	905	F – F	—	+	wł.
165.	*Przezacna księżna dziewica*	803	F – F	—	+	*MM* zm.
210.	*Przez czyśćcowe upalenia*	985*a*	g – f	—	+	*MM* + wł.
60.	*Przez Twoje święte Zmartwychwstanie*	275	d – d	—	+	wł.
70.	*Przybądź Duchu Stworzycielu*	310	F – Es	—	+	wł.
25.	*Rozkwitnęła się lilia*	38	G – F	—	+	*MM* + wł.
42.	*Rozmyślajmy dziś, wierni*	187	g – f	—	+	wł.
153.	*Różo z ogrodu Raju*	674*b*	F – F	—	+	*MM* + wł.
83.	*Rzućmy się wszyscy społem*	344	B – B	—	+	*MM* zm.
124.	*Serdeczna Matko*	530*a*	Es – D	+	+	*MM* + wł.
149.	*Sławny w męczenników gronie*	639	Es – Es	—	+	*MM* zm.
2.	*Spuście nam na ziemskie niwy*	4	B – A	—	+	*MM* zm.
49.	*Stała Matka boleściwa*	241	A – G	—	+	*MM* zm.
201.	*Straszliwego Majestatu Panie*	948	F – F	+	+	wł.
193.	*Szczęśliwy, kogo Opatrzność Boska*	833	a – g	—	+	*MM* + wł.
143.	*Szczęśliwy, kto sobie Patrona*	609	g – f	—	+	*MM* zm.
7.	*Śpiewajmy Panu z weselem*	103	A – F	—	+	*MM* zm.
213.	*Śpijże już po twoim boju*	995*a*	G – F	+	+	*MM* + wł.
100.	*Święty Boże, Święty mocny*	90*b*	a – a	+	+	*MM* + wł.
144.	*Święty Józefie, Jezusa Piastunie*	618	F – D	—	+	*MM* zm.
151.	*Święty Walenty, przezacny kapłanie*	653	G – F	—	—	*MM* + wł.
75.	*Te Deum laudamus*	323	E – E	—	+	*MM* + wł.
156.	*Tryumfuj niebo, gościa tak zacnego*	716	B – G	—	+	*MM* + wł.
81.	*Twoja cześć chwała*	314	G – F	+	+	wł.
47.	*Uważ pobożny człowiecze*	203*b*	a – g	—	+	*MM* zm.
92.	*U drzwi Twoich stoję Panie*	342	A – G	—	+	*MM* zm.
22.	*W dzień Bożego Narodzenia*	161	h – h	—	+	*MM* + wł.
62.	*Wesoły nam dzień dziś nastał*	277	C – C	—	+	*MM* zm.
35.	*Wisi na krzyżu, Pan Stwórca nieba*	186*b*	g – g	—	—	*MM* + wł.
68.	*Wielki Boże, patrząc z góry*	415	G – F	—	+	*MM* + wł.
150.	*Wielki przed Bogiem klejnocie*	642	G – G	—	+	*MM* + wł.
90.	*Witaj Boże utajony, Zbawicielu*	365	B – A	—	+	*MM* + wł.
152.	*Witaj Janie z Bolesława*	658	G – G	+	+	wł.
27.	*Witaj Jezu ukochany*	75	F – F	—	+	*MM* + wł.
103.	*Witaj krynico dobra wszelakiego*	403	G – G	—	+	*MM* + wł.
51.	*Witaj, Matko uwielbiona*	252	d – d	—	—	*MM* zm.
159.	*Witaj Pani, Matko Matki*	777	B – As	+	+	*MM* + wł.
166.	*Witaj różo bez ostrości*	804	G – G	—	—	*MM*
108.	*Witaj święta i poczęta niepokalanie*	421	G – F	—	+	*MM* + wł.
94.	*Witam Cię, witam przenajświętsze*	346*b*	F – F	—	+	*MM* + wł.

1	2	3	4	5	6	7
44.	*Wspominajmy Boże słowa*	189	g – f	—	+	*MM* + wł.
63.	*Wstał Pan Chrystus zmartwych*	278*a*	F – F	—	+	*MM* + wł.
195.	*Wszechmocna mego Opatrzności*	834	g – g	—	+	*MM* zm.
65.	*Wysławiajmy Chrystusa Pana*	281	F – F	—	+	wł.
11*a*.	*W złobie leży, któż pobieży*	29	G – G	—	+	*MM* zm.
110.	*Zawitaj Córko Ojca przedwiecznego*	425	F – F	—	+	*MM* + wł.
37.	*Zawitaj ukrzyżowany Jezu Chryste*	191	e – e	—	+	wł.
3.	*Zdrowaś bądź Maryja*	6	F – Es	—	+	*MM* + wł.
133.	*Zdrowaś Marya, Boga Rodzico*	432*b*	G – F	—	+	wł.
109.	*Ziemia ożyła, niebo tryumf grało*	423	B – A	—	—	*MM* + wł.
212.	*Zmarły człowiecze, z tobą*	996*a*	Es – Es	—	—	*MM* + wł.
52.	*Z nieba zesłany Syn Boga*	184	F – F	—	+	*MM* zm.
87.	*Zróbcie Mu miejsce, Pan idzie*	350	F – F	—	—	*MM* + wł.

[a] Pieśń jest bez numeru; Zob. *MJK*, s. 138.

Tabela 2

Pieśni i śpiewy łacińskie w *Melodjach* Józefa Klatta zaczerpnięte z niemieckiego opracowania organowego *Orgelbuch* Buhla.

Nr *MJK*	Pieśni i śpiewy łacińskie w *MJK* z Org.	Nr Org.	Mel.	Rytm.	Harm.
188*b*.	*Anioł Pański*	—	—	—	Org. + wł.
34*b*.	*Gorzkie żale*	210-220	—	+	Org. + wł.
26*a*.	*Chwała bądź Tobie, Jezusie*	18	+	+	Org. + wł.
169.	*Boże, Ojcze racz być z nami*	163	+	+	wł.
33.	*Jezusa słodkie wspomnienie*	104	—	+	Org. zm.
214*a*.	*Jezu Chryste, Boże w ciele*	240	—	+	Org.
102.	*Jezu, zmiłuj się, Jezu zlituj się*	105	—	+	Org. zm.
93.	*Przy wieczerzy zakończeniu*	106	—	+	Org. zm.
170.	*O Maryo! Matko Boża*	122	+	+	Org. wł.
97.	*Święty, święty, święty, Niewymownie*	113	+	+	wł.
98.	*Defensor noster aspice*	115	—	+	Org. wł.
99.	*Deus, qui gubernas omnia*	116	—	+	wł.
80.	*Homo quidam fecit*	89	—	—	Org.
79.	*Lauda Sion*	85	—	—	Org.
77.	*O salutaris Hostia*	82	—	—	Org. zm.
78*b*.	*Pange, lingua*	83	—	+	wł.
219.	*Salve Regina*	208	—	—	Org.
70.	*Veni Creator*	72	—	+	Org. zm.

KATHOLISCHE GESANGBÜCHER FÜR GLÄUBIGE DES BISTUMS ERMLAND GEDRUCKT IN POLNISCHER SPRACHE IN DEN JAHREN 1856—1924

ZUSAMMENFASSUNG

In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts benutzten die polnischen Katholiken des Bistums Ermland viele Gesangbücher, die in Marienwerder, Königsberg, Johanisburg und Mohrungen gedruckt wurden.

Von den zahlreichen Gesangbüchern, die K.H. Harich und sein Sohn A. Harich herausgaben, blieb nur eins erhalten, und zwar das Gesangbuch *Wybór pieśni nocący tajemnicę Chrystusa Pana i Nayświętszey Matki Jego i niektórych świętych opiekunów głoszący. Olsztyn. Harich 1885.* Es beinhaltet 95 Lieder ohne Noten und ist für alle alten in Ermland benutzten Gesangbücher repräsentativ. Alle diese Lieder sind typisch volkstümlichen Charaktersund enthalten viele Fehler.

Die zweite Art der Gesangbücher bilden 6 aufeinanderfolgende Ausgaben des Diözesangesangbuches *Zbiór pieśni nabożnych* von 1856, 1866, 1885, 1900, und 1922. Die Bearbeitung dieser Ausgaben fand volle Zustimmung der Bischöfe von Ermland. Eine weitgehende Wandlung erfuhr die dritte Ausgabe von 1885, in die fast die Hälfte aller Lieder aus dem Kulmer Gesangbuch übernommen wurden. Seit dieser Zeit nahmen die Kulmer Kirchenlieder einen festen Platz in den nächsten Ausgaben des in Ermland herausgegebenen ein Gesangbuches. Seit 1900 wurde diesem Gesangbuch auch ein Gebetbuch hinzugefügt. Alle Ausgaben erchienen ohne Noten. Die Organisten mußten die deutschen oder die aus Kulm stammenden Orgelwerke benutzen. Im Jahre 1887 erschien die Niederschrift der Orgelbegleitung als Supplement zur Sammlung Kirchenlieder für das Bistum Ermland, bearbeitet von A. Dörffel. Der Titel dieser Bearbeitung lautet: *Suplement Melodyj do Zbioru Pieśni nabożnych dla Dyecezyi Warmińskiej.* Die zweite volle Niederschrift der Orgelbegleitung zum Gesangbuch des Bistums Ermland wurde von Józef Klatt bearbeitet und erschien 1924 in Allenstein. Diese Bearbeitung trug den Titel *Melodje do Zbioru ułożone na organach do Śpiewnika kościelnego Djecezji Warmińskiej harmonizował Józef Klatt Organista w Gietrzwaldzie. Olsztyn 1924.* Die Melodik und die Harmonie entlehnte J. Klatt aus dem *Gesangbuch* von Herrn Pfarrer Mazurowski und aus dem *Orgelbuch* von Buhl.

Die dritte Art der Gesangbücher bildet die Sammlung der Kirchenlieder für das ganze Jahr, deren Titel lautet *Katolicki Kancyjonał czyli Zbiór pieśni kościelnych na cały rok.* Das Buch wurde von Herrn Pfarrer W. Barczewski bearbeitet und 1898 in J. Steinbrener-Verlag, Winterberg, herausgegeben. Es erschien ohne Noten und enthielt 104 sorgfältig bearbeitete Lieder, die zu liturgischen Zwecken dienten. Das Reportoire ist der Kirchenliedersammlung von 1885 sehr ähnlich.